Literatura rural de les garrotxes

Marian Vayreda, Carles Bosch de la Trinxeria, Josep Pous i Pagès. De la Renaixença al Modernisme

Treball final de Màster, curs 2015-16

Màster en Comunicació i Estudis Culturals

Tutora: Margarida Casacuberta i Rocarols

Autor: Francesc Ginabreda i Ventura

Presentació: setembre 2016

Índex de continguts

1. Explicació de la proposta de treball 9
   1.1. Justificació 9
   1.2. Motivacions 11
   1.3.Objectius 12
      1.3.1. Objectiu general 12
      1.3.2. Objectius específics 12

2. Marc de recerca i bases teòriques 15
   2.1. Apunts sobre Vayreda i *La punyalada* 17
   2.2. Apunts sobre Bosch de la Trinxeria i *L'hereu Noradell* 24
   2.3. Apunts sobre Pous i Pagès i *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* ...32

3. Metodologia 41

4. Anàlisi 45
   4.1. La complexitat psicològica de *La punyalada* i el triomf del mal 46
   4.2. *L'hereu Noradell*: ideologia pura i dura 55
   4.3. *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*: la llibertat contra el determinisme 63

5. Conclusions 71

6. Bibliografia i webgrafia 77

7. Annexos 81

1. Explicació de la proposta de treball

1.1. Justificació

Poques setmanes després d'haver començat el màster en Comunicació i Estudis Culturals vaig fer una ruta d'un parell de dies per l'Alta Garrotxa, i vaig passar, entre altres indrets, per la Cova dels Trabucaires i la Tuta dels Morts, que feia molts anys que no trepitjava. Són dos racons de muntanya que immediatament em fan pensar en l'Ivo, l'antagonista de *La punyalada*, que he rellegit unes quantes vegades captivat per l'expressivitat de les descripcions i el llenguatge i, especialment, per la profunditat psicològica que té, sublimada en la maldat d'aquest personatge, l'Esparver.

La casualitat va voler que la setmana següent es produïssin dues circumstàncies que acabarien precipitant irremeiablement la meva decisió pel que fa a l'elecció de la temàtica del Treball Final de Màster (que abreviarem amb les sigles TFM). La primera, una conversa amb l'escriptor banyolí Miquel Aguirre, que va referir-se a Carles Bosch de la Trinxeria i a Marian Vayreda com a referents literaris entre Josep Pla, Michael de Montaigne, Julio Cortázar o James Ellroy. La segona, assabentar-me que qui ha estat la tutora d'aquest treball, Margarida Casacuberta, és una de les estudioses de l'obra de l'autor de *La punyalada*. Aleshores vaig pensar que podria dedicar el TFM a alguna qüestió relativa a la literatura rural, tan present i idiosincràtica en Vayreda i Trinxeria. Naturalment, la susdita Casacuberta estava "condemnada" a formar-ne part.

Tot seguit parlaré de l'acotament de la temàtica escollida, però abans vull fer un breu incís per referir-me a altres aspectes que, més o menys indirectament, també han tingut incidència en la meva decisió; consideracions potser atzaroses o secundàries que tanmateix no em semblen menyspreables. D'una banda, la meva doble condició de garrotxí i fill de pagès, i de l'altra, la meva doble afició per la muntanya i la literatura. Des de tots aquests orígens i perspectives s'arriba directament a la literatura rural, i en particular a la literatura rural de les garrotxes, el terme que encunyà Josep Pla per definir les terres aspres que s'ajunten entre l'Alta Garrotxa i l'Alt Empordà, amb el puig de Bassegoda com a punta simbòlica central.

D'entrada, havia pensat encaminar el treball cap a un elogi d'aquesta literatura, a vegades menystinguda per ésser considerada justament rural (o ruralista), xovinista i

conservadora, amb l'afegitó que suposa el carlisme en l'entorn d'ambdós escriptors, però vaig pensar que seria menys encertat fer-ho en un exercici acadèmic que no pas en un text més informal o literari. Per això vaig començar a rumiar com enfocaria realment el treball un cop trobada la base (la literatura rural ambientada a la garrotxes). Després de pensar i deliberar durant uns quants dies, vaig acordar amb la meva tutora que em serviria de l'estil i les característiques de l'obra de Vayreda i Bosch de la Trinxeria –que hom pot situar en el marc de la Renaixença– per contraposar-los amb un altre autor de pes d'aquestes contrades: Josep Pous i Pagès, escriptor camaleònic però impregnat d'un estil, un moviment, programàticament oposat a la Renaixença: el Modernisme.

A Pous i Pagès el podem relacionar amb els mateixos elements als quals hem fet menció: la literatura rural (i de muntanya), la delimitada ubicació geogràfica i les temàtiques de les seves obres, que comentarem àmpliament en la part d'anàlisi del treball. L'autor de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* és el contrapunt ideal per comparar, estilísticament i ideològica, amb les novel·les de Vayreda i Bosch de la Trinxeria. En aquest entorn de muntanya, a tocar de França i lluny de les vel·leïtats barcelonines, la genuïnitat del llenguatge es desplega amb tota la seva força al mateix temps que la penetració psicològica dels personatges, tot reivindicant, volgudament o no, un territori i un context en què l'herència i el patrimoni eren el pal de paller que vehiculava la vida de les gents que l'habitaven.

Entenent, doncs, que Vayreda, Bosch de la Trinxeria i Pous i Pagès testimonien una època i un país molt determinats (entenent *país* de la mateixa manera que l'entenia Pla), semblava raonable observar amb cert detall de quina manera l'expliquen i com són els personatges que hi desenvolupen aventures i desventures. I això és el que he fet. Tenint en compte, però, que aquest treball té un caràcter molt més primigeni i qualitatiu que no pas exhaustiu i quantitatiu, ha calgut fer una tria d'obres representativa de tots tres autors per dur a terme l'anàlisi. *La punyalada*, *L'hereu Noradell* i *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* han estat, sense discussió, els llibres de capçalera que he fet servir, sense discriminar títols igualment necessaris com *Records de la darrera carlinada*, *Records d'un excursionista*, *Rei i senyor*, *Sang nova*, *Lena* o *Revolta* (i molts que em deixo), que eventualment podrien contribuir a engrossir el contingut d'aquestes pàgines en un futur exercici doctoral de molta més envergadura. De moment, ens centrarem en aquesta primera aproximació amb els tres pilars que he esmentat.

1.2. Motivacions

Essencialment, tinc tres tipus de motivacions a l'hora de treballar en aquests autors: la primera, aprofundir en la seva literatura per aplicar els coneixements en un estudi acadèmic que m'impulsi a detectar-hi observacions o característiques inadvertides o reveladores; en segon lloc, submergir-me en un tipus de literatura que m'agrada i m'inspira, com he dit, per la meva afecció a la muntanya (com a ambient, com a destí i com a motiu literari), i en aquesta ocasió una muntanya que conec i que per tant em fa sentir un vincle més estret amb les seves històries; per últim, em motiva analitzar les seves obres per homenatjar i rememorar no sols una manera d'escriure (sigui més propera a la Renaixença o al Modernisme), sinó també una manera de viure (i d'enraonar) que ja no tornarà més. La primera motivació és competencial; la segona, emotiva; la tercera és simplement un reclam (que s'empara en una nostàlgia que, com a tal, no mereix ni exigeix justificació).

Com passa amb totes les feines, si hom té interès o gaudeix fent el que fa, el camí cap al resultat a través de la metodologia és més agradable i estimulant, i fa que la motivació sigui alguna cosa més que un imperatiu acadèmic. Òbviament, la curiositat i la voluntat d'aprendre han de sostenir aquest interès o passió, ja que són dos requisits indispensables en tota pràctica d'anàlisi o d'investigació, que exigeix una rutina. Un altre avantatge és poder focalitzar la matèria d'estudi, cosa que he intentat fer de la manera més precisa possible partint de la literatura i la muntanya com a preferències vitals. Penso que resulta enriquidor escodrinyar llibres ambientats a les garrotxes en uns temps inquiets i decisius en què l'esperit decimonònic expirava i donava pas al segle XX, i com a garrotxí encara més.

No vull oblidar-me, tampoc, de focalitzar en l'aspecte més literari. Em refereixo a la motivació que em susciten les novel·les que, d'una manera o altra, s'apropen al realisme i al naturalisme narratius, tot i la dificultat que suposava traslladar-les al món rural català (empordanès, garrotxí o vallespirenc) entremig de la tradició, la ideologia, la llengua i les influències de les ciutats i la literatura que hi cobrava vida, cosa que s'aprecia d'una manera força paradigmàtica en alguns dels llibres de Bosch de la Trinxeria. Sigui com sigui, la recreació d'aquest paisatge humà i rural té l'atractiu suficient per impel·lir-me a examinar-lo com a lector convençut i com a analista il·lusionat.

1.3. Objectius

1.3.1. Objectiu general

L'objectiu principal d'aquest treball consisteix a veure les característiques de la literatura rural ambientada a la zona de les garrotxes, entre l'Empordà, la Garrotxa i el Vallespir, a partir d'obres representatives de Marian Vayreda, Carles Bosch de la Trinxeria i Josep Pous i Pagès, constatar les diferències remarcables existents entre elles i, en essència, comprovar com varia l'apropament literari a un territori en funció de l'estil narratiu i la seva intencionalitat, condicionat sense volta de full per una ideologia fixada o aproximada amb conviccions morals, polítiques i artístiques.

1.3.2. Objectius específics

a) Comparar *La punyalada* i *L'hereu Noradell* en tant que novel·les ambientades al món rural a partir de les constants temàtiques i estilístiques de la Renaixença.

b) Esbrinar quin ús del llenguatge fan Vayreda i Bosch per detectar-hi (si escau) variacions tenint en compte el grau d'afectació que hi juguen les respectives edicions publicades i els canvis lingüístics introduïts segons la versió.

c) Analitzar la tipologia de personatges que apareixen a les dues novel·les.

d) Fer una comparació de les característiques i les diferències identificades en el primer objectiu específic amb la narrativa de Pous i Pagès des del mateix punt de vista: la literatura rural i la seva pertinença més propera a la Renaixença o al Modernisme.

e) Observar el tractament lingüístic que fa Pous i Pagès considerant les observacions del punt anterior, acarant-lo amb el de Vayreda i el de Bosch examinats al segon objectiu específic.

f) Detectar quina és la tipologia de personatges de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* al costat dels protagonistes de les novel·les de Vayreda i Bosch.

g) En síntesi, poder formular conclusions amb certa consistència relatives a l'ús del llenguatge i a la recreació dels personatges (des d'un vessant psicològic –etopeia– fins a un altre d'estrictament prosopogràfic) en funció de les influències de la Renaixença o el Modernisme en la literatura rural de les garrotxes de tombant de segle XIX, fent especial atenció, com no pot ser d'una altra manera, a la ideologia subjacent.

2. Marc de recerca i bases teòriques

Sobre la qüestió que s'aborda en aquest treball –la literatura rural comparada entre les influències de la Renaixença i el Modernisme– hi ha diversos estudis, assajos i investigacions, alguns de gran especificitat i altres que són més genèrics. Per abastar les idees i les reflexions teòriques suficients farem lectura dels comentaris experts d'importants estudiosos de les obres de Vayreda, Bosch de la Trinxeria i Pous i Pagès, amb la pretensió de tenir-los com a referents de sapiència analítica i com a fonaments o complements de les conclusions que hom aspira a definir i ordenar, però no sense pensar (o proposar) una altra mirada sobre el ruralisme i la seva literatura.

També es tindran en compte treballs teòrics que d'una manera explícita o tangencial tracten motius i temàtiques que configuren o donen substància a aquest tipus de literatura, bé sigui per definir-la, justificar-la o deixar-la banda. La relació entre la muntanya i la ideologia serà la constant d'aquesta escletxa teòrica que va jugar un paper decisiu en la creació d'identitats i construccions nacionals allunyades de l'autenticitat del regionalisme i la bellesa fosca i crua de la muntanya, amagada volgudament rere l'estampa bucòlica del pairalisme, la burgesia i un conservadorisme suposadament objectiu i realment estantís. Perquè la cara fosca i dramàtica de la muntanya, la seva força animal, tel·lúrica i desbordant, és la que resta esmussada sota la capa limitadament homogènia del constructe nacional incapaç de comprendre les realitats pregones dels diversos entorns naturals, on la ferotgia i la poètica del determinisme poden ser tant o més encisadores que l'agradívola candidesa del pleinairisme pictòric. L'Esparver de *La punyalada* encarna aquest cantó fosc: la maldat, l'instint i l'aferrament a la intensitat d'una vida granítica, virulenta i absolutament captivadora.

L'anàlisi que em proposo emprendre més endavant partirà de la revisió d'una historiografia literària molt concreta, però ja he advertit que també tinc l'aspiració de reivindicar un altre tipus de mirada sobre el concepte de ruralisme i les trames de les novel·les de què parlo amb la incorporació (o la proposta d'incorporació, ja ho veurem) d'altres aproximacions teòriques, com per exemple els estudis de gènere: en l'apartat d'anàlisi espero explicar per què. De moment avanço que té relació amb l'estudi de les

“emocions” (que al seu torn també en té, des d’una perspectiva històrica, amb una part del discurs de Jordi Castellanos; jo em plantejo ampliar aquesta línia analítica), que està força en voga en els Estudis Culturals actuals (Jo Labanyi, Luisa Elena Delgado).

2.1. Apunts sobre Vayreda i *La punyalada*

Tal volta fora indicat, a aquestes alçades del treball, encara primerenques, dedicar un primer apunt a resumir de manera breu de què tracta *La punyalada* (i fer el mateix en els apartats següents sobre *L'hereu Noradell* i *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*). La novel·la més cèlebre de Marian Vayreda és uns dels grans referents del realisme literari català, publicada per primer cop entre 1903 i 1904 en forma de fascicles. Ambientada a mitjan segle XIX a les garrotxes, després de les primeres guerres carlines, *La punyalada* és una novel·la de muntanya de cap a peus que narra la història de l'Albert, l'Ivo i la Coral·lí, un triangle amorós complex i apassionant amb tres rols perfectament repartits en un escenari abrupte i hostil, on el romanticisme i la ferotgia s'uneixen per donar substància a un retrat incommensurable sobre la condició humana i la vida en un entorn remot, bellíssim, genuí i esparracat. Una delícia.

Marian Vayreda retratat per Ramon Casas

Atenint-nos a les dimensions propugnades per aquest TFM, resulta obvi que no podem rastrejar l'extensa obra comentada sobre Vayreda i *La punyalada*; el nostre repte és ser tan selectius com eficients, sense caure en arguments redundants ni en aportacions que puguin ser secundàries en funció dels objectius esmentats. Dit això, els primers teòrics de qui parlarem seran Margarida Casacuberta i Joan Sala, autors del llibre *Marian Vayreda i Vila (1853-1903). La recerca d'una veu pròpia*, que funciona com anell al dit pels nostres propòsits. El primer que vull remarcar és que, tal com aquests dos autors afirmen (2002: 57), l'activitat literària de Vayreda no s'entén si no el posem "en l'òrbita de la doctrina regionalista", identificada amb el catalanisme i la cultura des d'uns paràmetres molt determinats (2002:58): conservadorisme, tradicionalisme i

proteccionisme, que es fan forts al si del carlisme mentre "dibuixen el mosaic polític de la muntanya catalana".

Però la qüestió és que, malgrat aquestes directrius, *La punyalada* no grata en el moralisme conservador ni en el nacionalisme de la mateixa manera que ho fa *Sang nova* (explícitament ideològica), ja que el seu profund relat psicològic, inscrit en un naturalisme decisiu, el situa en un nivell independent i li permet transcendir la idea ortodoxa –imposada– de "muntanya catalana" tot fent relluir d'una manera més estricta i versemblant el qüestionat regionalisme (qüestionat, òbviament, pels incipients modernistes). *La punyalada*, en essència, confronta l'home amb la natura en un ambient marcadament focalitzat, que li serveix per expressar un altre tipus de moralitat, molt més universal, relacionada amb la condició humana i "alliberada" del dogma ideològic de la tradició literària, social i política de la seva època. I aquesta és la primera grandesa de *La punyalada*.

La ideologia de muntanya en l'època de Vayreda tenia un referent meridià: el bisbe Torras i Bages ("Catalunya serà cristiana o no serà"), un dels grans cabdills de la Renaixença. La referència era la Catalunya central, amb un epicentre vigatà (i verdaguerià) i una concepció nacional totèmica que ni representava les muntanyes de les garrotxes ni les principals temàtiques de què parla Vayreda a *La punyalada*[1]. Aquesta visió de la muntanya com a "bressol de la catalanitat" (2002: 62) és el resultat de la idealització de l'espai geogràfic "com a marc conformador de la comunitat i comú denominador d'aquesta al llarg dels segles, més enllà de les contingències polítiques", tal com apunta Josep M. Fradera (1985: 38) a l'estudi "El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900)". Però no es pot negar que la correlació entre *muntanya* i *carlisme* (sobretot durant la tercera guerra carlina) es va fer notòria en aquest escenari, en el qual la ideologia catòlica i conservadora pretenia estipular una identitat nacional i uns valors per mitjà d'una construcció política i geogràfica romàntica i incompleta. Aquests valors, perfectament plasmats a *L'hereu Noradell*, "són el respecte a la tradició i a la propietat,

[1] Tot i que Olot sí que forma part de l'espai ideològic ideat unes dècades abans per Jaume Balmes, cal aclarir que l'Alta Garrotxa i el territori contigu de l'Alt Empordà, sobretot al segle XIX i principis del XX, tenia una connexió molt reduïda amb la capital garrotxina i es trobava en una situació d'isolament relatiu, mitigada més aviat per les relacions amb l'altra banda de la frontera.

a la jerarquia social –civil i eclesiàstica–, al pairalisme". Resulta obvi que *La punyalada* indaga en altres valors (psicològics, muntanyencs, novel·lístics) i que té una sèrie de significants, si més no principals, ben diferents.

Hi ha molt per dir sobre Vayreda i la seva obra més famosa, però, com que he parlat de selecció i eficiència, el que m'interessa és deixar clar que *La punyalada* es desmarca dels cànons de la ideologia muntanyenca catòlica i conservadora (ruralista, catalanista) del seu temps i que concentra un conjunt d'elements i temàtiques literàries que, des del seu regionalisme real, l'apropen molt més a la narrativa europea que aborda l'ésser humà des de la transcendència i la seva complexitat psicològica, amb l'amor, el desig i la follia com a electrons que orbiten al voltant del nucli de la novel·la: la vida a muntanya, a les garrotxes, on tota idealització del medi queda empassada per la força bruta, l'hostilitat i la bellesa inclement del paisatge.

Ramon Pla i Arxé, per la seva banda, dóna molta importància a la "voluntat estètica i lingüística" de Vayreda per l'essencial comprensió del sentit de l'obra. A l'article titulat "Edició rigorosa de *La punyalada* de Marià Vayreda", publicat a l'*Anuari Verdaguer* (2005: 448, 449), Pla i Arxé canalitza aquesta idea en la figura del protagonista de la història, l'Albert, com a "personatge que tipifica el mal que ocasionaren els trabucaires, darrer residu, sovint, de les bandositats carlines a què el mateix Vayreda havia fet referència a *Records de la darrera carlinada*". I reflexiona: "No es tracta, doncs, tant d'una anècdota amorosa –l'amor d'Albert i Coralí– emmarcada en el context violent del bandolerisme, com d'un intent d'evocar un dramàtic episodi de la història del país a partir, sobretot, del testimoni d'un dels seus protagonistes que ha viscut, com a conseqüència d'aquells fets, una tràgica història amorosa". I ho remata dient: "És per això que *La punyalada* ha estat considerada una novel·la històrica d'un realisme, però, que l'allunya del model romàntic". Sense dubte. Però més endavant recuperarem aquestes reflexions per donar un punt de vista matisat sobre el que explica Pla i Arxé.

Un altre aspecte que mereix atenció bibliogràfica és el concepte de maldat, un dels pilars indiscutibles de la novel·la. L'assaig de Timothy Mc Govern, "Allò que s'amaga en el paisatge: una amenaça maligna en *La punyalada*", publicat a la Revista de Girona (2003: 36, 37), parla d'aquest "poder destructor del mal" com a element clau

“per a la fusió entre el narrador [...] i l’entorn”. Però Mc Govern defensa la tesi que el mal és present no sols en la natura, sinó en tot l’univers narratiu de *La punyalada*, i que per tant va més enllà del naturalisme literari. Al seu entendre, el mal és el vehicle de la història “que assetja el protagonista de l’obra [...] tot minant la seva lucidesa mental i destruint aquells que li són propers de la manera més horrible”. La relació entre la follia i l’entorn es pot equiparar lleugerament amb *La bogeria* de Narcís Oller, però el text de Vayreda destil·la més modernitat tant pel fet d’estar escrit en primera persona com perquè presenta la bogeria amb una complexitat antropològica molt més densa. Mc Govern opina que el protagonista “queda contaminat pel mal” i que les descripcions psicològiques i les escenes de sang i fetge “esdevenen elements estilitzats per tal d’inspirar alhora terror i fascinació en els lectors”. La síntesi que planteja és el caràcter “maleït” de la terra on es desenvolupa l’acció, les garrotxes, que ens situa de ple en una qüestió bàsica: la moralització.

Tal com he dit, *La punyalada* no comparteix les característiques de novel·les ideològiques i moralitzants com *L’hereu Noradell* o *Sang nova*, per citar dos exemples que ens toquen molt de prop, però això no vol dir que les deixi de banda. Casacuberta i Sala consideren *La punyalada* (2002: 130) com un intent de Vayreda per predicar “la necessitat de construir l’existència de cadascú sobre les bases fermes de la moral catòlica”, que sobreïx en oposició frontal al mal que corromp i que aglutina el personatge de l’Ivo, que representa el bandolerisme, el pillatge, l’individualisme i l’absència de moral: el germen de la maldat de què parla Mc Govern (2003, 38): “El Mal és omnipresent, mentre que Déu i la religió només hi apareixen en escenes amb una certa ironia subjacent”.

El Mal (2003: 39) anirà fent més irremeiable la “davallada psicològica gradual de l’Albert”, i ho farà perquè el protagonista no tindrà altre remei que submergir-s’hi per enfrontar-se a l’Ivo i *recuperar* la Coral·lí. En aquest procés, la seva alienació serà una tortura d’angoixa i obsessió amb els altres dos protagonistes, que representen la maldat i la impudícia (Ivo), d’una banda, i la bondat i la castedat (Coral·lí), per l’altra. Quan l’Ivo rapta la Coral·lí, l’Albert gairebé només té pensaments per una cosa: que l’Ivo la violi. Però la seva follia té l’explicació en el temor que la Coral·lí en *gaudeixi*. Aquesta por, psicoanalíticament molt llaminera, posa un altre tema sobre la taula: el desig. I en aquest cas està directament relacionat amb una certa concepció de la virilitat, que s’eleva per damunt dels esperits massa càndids, benèvols o indecisos, com el de

l'Albert. La seva evolució com a personatge al llarg de la història il·lustra la tesi exposada per Mc Govern, ja que al final està tan obsessionat amb la idea que l'Ivo i la Coral·lí tinguin relacions carnals que el Mal l'acaba posseint del tot; un Mal que se sosté en la distorsió del desig i la paranoia que el governen; un Mal que l'impel·lirà justament a voler violar ell mateix la Coral·lí, que farà servir el punyal que el mateix Albert l'hi havia donat per protegir-se de l'Ivo. Tals són els efectes de la decadència mental ocasionada pel Mal.

I del Mal passem a la mort, connectada igualment amb la moralització que podem advertir en la intenció que suposem a Vayreda de presentar un territori corcat per la maldat que es contraposa amb l'ideal ètic i ideològic del catolicisme conservador. El tractament de la mort a *La punyalada* és d'una fascinació i una intensitat considerables, d'una dimensió gòtica-gore-gràfica-grotesca tan espectacular com esperpèntica. La mutilació, la sang i la bestialitat es barregen amb l'odi i la temeritat i exacerben un *dirty realism* garrotxí (però de l'Alta Garrotxa, que és un altre país i que poca cosa té a veure, com a tal, amb la Garrotxa) absolutament genuí –pel llenguatge, pel paisatge, pel context històric. Les morts que van tenint lloc i les precises descripcions que en fa l'Albert traslladen al lector imatges molt explícites, i esquinçades alhora, del patiment, la destrossa i la deshumanització. Però la violència física no sols està encarada cap a la mutilació o la desfiguració, sinó també cap a l'obsessió de l'Albert sobre la possibilitat que el cos de la Coral·lí sigui forçat per la virilitat immoral de l'Ivo. És per aquest motiu que, al final, quan l'Albert ataca l'Ivo, no ho fa com a humà, sinó com a animal, tal com explica Mc Govern (2003: 40). Ell mateix –l'Albert– es compara amb un gos, ço és, amb una bèstia, igual que succeeix quan pretén forçar la Coral·lí i ella es veu obligada a acoltellar-lo, cosa que li farà veure una espurna de llum, de lucidesa, instants abans de traspassar. Una imatge del penediment i de la redempció, massa insignificant i dramàtica al costat de la destrossa –mental i física– provocada per la maldat de l'entorn.

Tal com fan Casacuberta i Sala, Edgar Illas també situa la figura de Vayreda com a exemple "de les funcions ideològiques dels processos de canonització de la literatura" a l'article "Marià Vayreda: el carlismo reciclado y el inconsciente catalán" de la revista *Res publica* (2004: 88). Illas se centra en l'obra de l'escriptor olotí per fer una lectura política, al seu entendre, obviada pels comentaris canònics, i que (2004: 88, 89)

"vol relacionar l'obra amb la ideologia carlista i amb la manera com aquesta es desprèn progressivament de les seves connotacions violentes i reaccionàries i es rearticula apel·lant al regionalisme que alimentarà el nacionalisme català". El regionalisme catalanista, lligat a la ideologia de la Renaixença i els Jocs Florals de finals de segle XIX, era el posicionament de Vayreda en tant que burgès, catòlic, ruralista i conservador, que com bé sabem va arribar a participar a la tercera Guerra Carlina. Illas sosté (2004: 90) que Vayreda "quan el carlisme va fracassar es va passar gradualment al catalanisme catòlic".

Les argumentacions d'Illas van més enllà. Primer, considera *Records de la darrera carlinada* un llibre de memòries que transcriu les "experiències del desengany i la derrota" del bàndol carlí; a continuació, defineix *Sang nova* com un "compendi programàtic i doctrinari dels pressupòsits del regionalisme tradicionalista que vol purificar la sang de la societat contaminada per la indústria i el liberalisme". La sang nova, no cal dir-ho, és en realitat una sang vetusta (però més *pura*): "la de la tradició, la religió catòlica i els valors de la terra". Una reconquesta (mot gens atzarós) que s'articula gràcies a una autèntica ràtzia de sermons ideològics. I aquí arribem al quid de la qüestió.

Diu Illas (2004: 90, 91): "Per això, per classificar aquestes dues primeres novel·les, la tradició crítica sobre Vayreda ha elaborat anàlisis ideològics. Així, Margarida Casacuberta i Joan Sala, seguint els estudis d'Antònia Tayadella i Alan Yates, mostren el salt del carlisme de la primera[2] al regionalisme de la segona[3], a més de relacionar-lo amb la ideologia de la persona de Vayreda i també amb la de la seva pintura de quadres bucòlics dels paisatges i els pagesos al voltant d'Olot, els quals s'inscriuen en la idealització de certa Catalunya interior, del que Jaume Balmes va anomenar muntanya catalana de l'eix Vic, Berga i Olot, i que representen els valors de la terra, la tradició, la propietat i la jerarquia social oposats a la degradació de la societat industrial".

I continua: "Ara bé, és en arribar a la seva tercera novel·la, *La punyalada*, que la crítica paralitza indefectiblement l'anàlisi ideològic i emprèn un estudi literari-psicològic que la canonitza com a obra literària complexa, autònoma i per tant no ideològica en la qual l'autor finalment troba la seva «veu pròpia», amb la qual cosa les

[2] En referència a *Records de la darrera carlinada*.
[3] En referència a *Sang nova*.

dues novel·les anteriors són interpretades com a passos previs de la recerca d'aquesta veu pròpia". Aquestes observacions resulten molt pertinents pel nostre TFM, i no s'aturen aquí. Illas també parla, inserit en l'anàlisi literari-psicològic, de la creença paranoide de l'Albert sobre l'atracció de la Coral·lí per "la figura arrogant i desafiadora de l'Ivo". Quan l'Albert comença la seva persecució (després del rapte), comença, en paral·lel, la seva crisi moral, de la mateixa manera que ho assenyala Mc Govern en una línia interpretativa semblant a la de Casacuberta, Sala, Tayadella i Yates. Aquest últim recorda a *Una generació sense novel·la? La novel·la catalana entre 1900 i 1925* (1975: 89) la "rectificació estètica" de Vayreda en passar d'una novel·la de tesi com *Sang nova* a una novel·la complexa com *La punyalada*, que mostra un "enriquiment harmoniós de la tècnica narrativa", "la investigació audaç de trets eròtics i sadomasoquistes en les relacions humanes", "la penetració mútua dels personatges i el medi ambient" i "una exploració de les fronteres de la consciència individual". I amb això donem per tancada l'aproximació a Vayreda i donem pas a Carles Bosch de la Trinxeria.

2.2. Apunts sobre Bosch de la Trinxeria i *L'hereu Noradell*

L'hereu Noradell (1889) és la història d'una família de propietaris rurals de Masarac, a l'Alt Empordà, que té en l'herència patrimonial la seva pedra angular, palanca irrenunciable a través de la qual Bosch de la Trinxeria exposa una visió determinada sobre la ideologia rural(ista) de caràcter conservador, clarament influenciada pel catolicisme. *L'hereu Noradell* també s'escuda en el realisme, però la seva tendència *bucolitzadora* (si se'm permet l'expressió) la decanta més cap al costumisme idealitzat que no pas cap a la brutalitat salvatge, estrictament realista, de *La punyalada*. El tradicionalisme, la propietat rural i la família catalana són els eixos de la novel·la, que a pesar de la seva càrrega moralitzadora indaga amb profunditat en qüestions essencials com la identitat: d'una banda la catalana; de l'altra, la rural; i també la dels actors socials en funció del rol que s'espera d'ells. En definitiva, podem considerar la novel·la com una gran defensa reivindicativa del pairalisme, amb un estil vacil·lant a cavall del naturalisme i el pamflet ideològic.

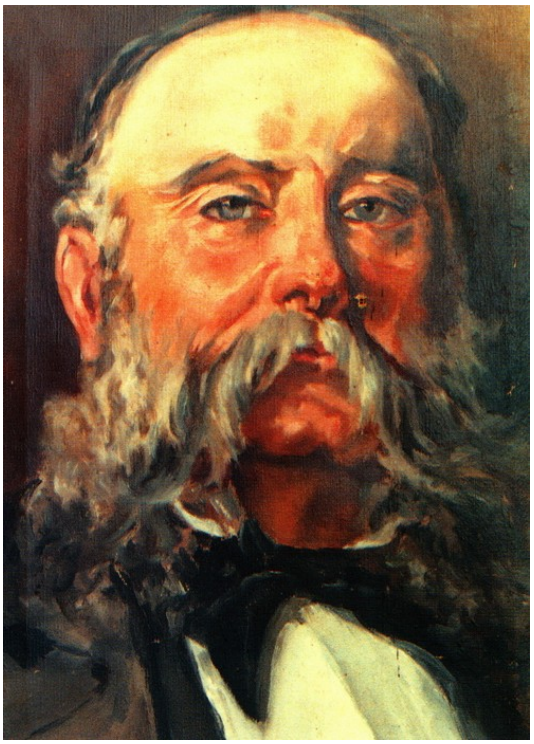

Carles Bosch de la Trinxeria

Tal com s'ha dit, el cas d'aquesta novel·la és semblant (sempre a grans trets) al de *Sang nova*, amb una càrrega ideològica explícita i intencionada. És cert que també hi ha una voluntat de construir un mural psicològic dels personatges, que no obstant això tenen una caracterització massa homogeneïtzada i allunyada del realisme salvatge (però

fefaent, versemblant) que tenen els protagonistes de *La punyalada*. Emplaçats en el segon autor amb el qual treballem, podem estalviar-nos de fer unes quantes apreciacions que ja han estat mencionades en els apunts sobre Vayreda, ja que *L'hereu Noradell* sí que s'alinea del tot en els designis i les prescripcions teòriques i totèmiques de la "muntanya catalana" i els preceptes ideològics doctrinals i esquemàtics del regionalisme catòlic i conservador, que advoca pel tradicionalisme i els valors immutables que sempre han regit la successió generacional, els usos i costums del món rural. La novel·la de Bosch de la Trinxeria –propietari rural, sigui dit de pas– deixa ben clares quines intencions persegueix l'autor. La preponderància analítica, en aquest cas, és terreny gairebé exclusiu dels aspectes ideològics.

I en aquest cas, no podem parlar de Bosch de la Trinxeria sense fer citació d'un dels estudiosos més prolífics de la literatura catalana dels segles XIX i XX, gran coneixedor de l'obra de l'escriptor nascut a Prats de Molló: l'incombustible Jordi Castellanos. En el pròleg de *L'hereu Noradell* (1979: 9), Castellanos explica a la perfecció on hem d'ubicar l'autor en el mapa literari de l'època, tenint en consideració el pes del seu posicionament polític i, a la vegada, l'entorn rural i natural en el qual desenvolupà bona part de la seva vida i la seva obra: "Cronològicament, és un epígon del moviment de Renaixença i és en funció d'aquest fet que adquireix sentit: la seva obra presenta, teoritzada i ben assumida, l'actitud defensiva del romanticisme davant del realisme. Implícitament o explícita, creació i teoria coincideixen en el to defensiu i profundament ideològic de la seva visió de la societat catalana i del sentit de la literatura, que malda per imposar-se quan la història les ha sobrepassat definitivament". Aquesta és l'essència de Bosch de la Trinxeria, emblemàticament concentrada a *L'hereu Noradell*.

He parlat de les dificultats d'aquesta novel·la a l'hora de *gestionar* l'ambició literària realista de Bosch i la seva postura política. Castellanos també s'hi refereix: "[...] és justament aquesta actitud defensiva i programàticament conservadora la que el mena a adoptar una constant ambigüitat entre l'idealisme i el realisme, ambigüitat que sorgeix de la confrontació de la seva ideologia amb el marc dins el qual opera". *Ambigüitat*: aquesta és la paraula. I resulta molt simptomàtica en una època en què Renaixença i Modernisme començaven a barrejar-se inconscientment sota l'empara (o

el dogma) dels moviments ideològics, polítics i religiosos, de tombant de segle. Tot això, traslladat al món rural, no feia altra cosa que embrollar més el cordill d'aquesta ambigüitat reflectida a la literatura. Castellanos rebla el clau amb aquesta apreciació: "Per això, Bosch, tot i no partir d'una voluntat realista, tradueix, per tal d'extreure'n la moralitat, la situació de Catalunya en uns moments de profunda transformació en el camp de la política, de les estructures agràries, dels costums i, en darrer terme, enmig de la crisi de la seva pròpia identitat nacional". La literatura i la història havien *contestat* l'obra de Bosch i les seves teories –essencialment moralitzadores. La modernitat es consolidava com a tal i Bosch, senzillament, havia quedat *desencaixat*.

En el pròleg que ell mateix va escriure a *L'hereu Noradell*, justifica el ruralisme i fa un retrat, més o menys volgut, de la novel·la catalana vuitcentista (mirall caduc), amb la voluntat de teoritzar sobre el gènere literari. Tal com assenyala Castellanos (1979: 10), el text, "malgrat les ingenuïtats, resulta prou coherent i significativa". Bosch de la Trinxeria s'inspira en Balzac, i "sota l'aparent defensa del realisme [...], assumeix tots els tòpics de la novel·la idealista francesa". Els gustos i l'estètica moderna, per un cantó, i el contingut idealista i moralitzador que ell defensava, per l'altre: un matrimoni complicat. Malgrat la seva pretensió realista, Bosch és víctima de la seva ideologia i d'una candidesa narrativa que presenta un món massa harmoniós, amb personatges del tot estereotipats i amb un missatge claríssim en favor de la tradició i el món pairal, l'herència i la moral catòlica i conservadora.

Però hi ha encara una altra qüestió de gran rellevància en aquesta època: la (creació) d'una llengua literària, ço és, d'una llengua narrativa. Bosch de la Trinxeria es mostrava crític i pessimista respecte d'això, i lamentava la pobresa i la dispersió ortogràfica de la llengua. Tot i que Castellanos no està d'acord amb el punt de vista de l'escriptor i creu (1979: 11) que "la llengua manté la seva unitat i la seva vitalitat indiscutibles", tant *L'hereu Noradell* com *La punyalada* com moltes altres obres d'aquella època evidencien que no és del tot així. Un cosa ben diferent, és clar, fou la homogeneïtzació que hi hagué després, generalment a desgrat de la genuïnitat del llenguatge, especialment acusada en el cas de la literatura rural o local. Tot això, però, ens ajuda a comprendre el desencaix de Bosch amb la literatura contemporània des de la seva doble posició d'escarràs conservador i propietari rural, i no obstant això amb una

capacitat gens menyspreable a l'hora d'escriure, sobretot en els relats de muntanya (*Records d'un excursionista*, *Pla i muntanya*, *Records del Pirineu*).

Segons Castellanos, Bosch de la Trinxeria, "tot i la pretesa consciència de la problemàtica que envoltava l'escriptor català de l'època [...] i de la militància patriòtica de la seva obra [...] es movia enmig de les contradiccions del «croat de la causa», contradiccions que poden concretar-se en un sol punt: el necessari voluntarisme justificava els resultats literaris". Tampoc podem passar per alt la significació del subtítol de la novel·la: *estudi de família catalana*, "que ens vol remetre a la literatura documental i realista". Bosch (1979: 11, 12) "pretén presentar una realitat rural –que, per a ell, és la realitat catalana, *tout court*– com un món perfectament organitzat i perfectament cognoscible, un «tot» orgànic, on el bé i el mal són patents i detectables car l'home no té els doblecs ni els artificis ciutadans i els costums, senzills i simples, mostren una realitat que és, en ella mateixa, absoluta, perquè és la forma natural –afegim: dictada per la naturalesa, la tradició i la moral cristiana– de viure". De fet, però, el que es fa més visible a la novel·la és "allò més genuí del costumisme rural: les relacions idealitzades entre realitat i ficció i, en conseqüència, el caràcter instructiu i didàctic de l'obra".

Si a *La punyalada* trobem un conflicte dramàtic molt clar a partir de l'enfrontament entre l'Ivo i l'Albert (per la Coral·lí), a *L'hereu Noradell* el podem identificar fàcilment (1979: 12) en la "crisi provocada per una transgressió d'allò que és fonamental per a la seva defensa: la fidelitat a la terra que el vell Noradell, des del seu llit de mort, recomana al seu hereu". I ser infidel al patrimoni vol dir ser infidel a la pàtria. L'hereu Marçal, amb la seva traïció al principis que representa, "esdevé traïdor a Catalunya". Heus aquí la metàfora i la lliçó moral de Bosch de la Trinxeria, perquè aquesta traïció comporta l'ensorrament econòmic dels Noradell, motivat per la marxa d'en Marçal a Madrid com a diputat provincial, on els "costums estrangers" el corrompen de dalt a baix. La lliçó que ens ensenya Bosch és el reconeixement i el penediment de l'hereu; l'expiació del pecat, que farà possible la seva (relativa) *salvació*. Una salvació més moral i espiritual que no pas econòmica o realista, ja que la moral i la lliçó són indissociables del càstig, que en aquest cas arriba en forma de fil·loxera, i els arruïna les vinyes. A l'altra cantó de la balança, la mare i la filla d'en Marçal encarnen "la fidelitat i la integritat moral de les victimes", en un entorn en què la pietat i la caritat cristianes, des d'un vessant de candidesa molt explotat, es confirmen com a descriptores

de la societat que Bosch immortalitza: rural, patriarcal, cristiana i amb una notòria diferència de classes. La confusió entre realitat i ficció de què parla Castellanos es fa especialment plausible en la caracterització dels personatges, massa idíl·lica, costumista i estereotipada. Prou lògic, és clar, si tenim en compte les intencions ideològiques del seu autor.

Sintetitzem una mica tot el que hem dit –sobretot a partir de les observacions de Castellanos: Bosch equipara diversos conceptes: Catalunya i la vida rural, el patrimoni i la moral cristiana, el patriarcat i les institucions tradicionals "que van des del capellà al notari". El seu objectiu és "descobrir i fixar la identitat catalana", la *seva*, la que ell defensa, i aquest és "un dels punts fonamentals del programa del moviment de Renaixença". En un terreny més estrictament polític, Bosch advoca per combatre el sistema polític de la Restauració amb un d'ideal d'autonomia política per Catalunya, si bé (1979: 13) "no va acompanyat de cap proposta d'acció, ans, només, de la defensa del «retorn» a les velles estructures del país". Un posicionament comprensible des del seu punt de vista, però amb una "moralització superficial i convencional".

Un altre autor que explora l'obra de Bosch de la Trinxeria és Josep Yxart, contemporani i col·lega de l'escriptor vallespirenc, citat per Castellanos (1979: 14) en la mateixa introducció de *L'hereu Noradell*: "Bosch es limita a la utilització de *touches menues* inconnexes i de contingut variat (escenes, retrats, divagacions morals, filosòfiques, literàries, agrícoles, etc.) i prescindeix, àdhuc, de la coherència en la creació dels personatges". El seu retret a Bosch, doncs, és ben clar: la susdita ambigüitat i la poca estructuració de la novel·la (idea compartida, com veiem, pel mateix Castellanos), incoherències i superficialitats a banda. Malgrat les deficiències i la ingenuïtat, imputables per un cantó però relativament comprensibles per un altre (per la indefinició de la literatura catalana en aquella època, pel "traspàs" entre la Renaixença i el Modernisme i per la ideologia de Bosch, condicionada des del seu naixement), *L'hereu Noradell* (1979: 15) és "un veritable document històric i literari".

Tot i que a *Montalba*, *L'hereu Subirà* o *Lena* són altres temptatives (posteriors) en forma de novel·la que aborden la qüestió, en essència, de la família catalana, els seus textos també s'enjogassen entre una planera exploració psicològica i un rígid ideari polític i moral que tanmateix està mancat, en general, de la profunditat que tindran

algunes novel·les posteriors (en l'aspecte psicològic, *La punyalada* n'és un exemple molt clar). Amb Bosch de la Trinxeria no hi ha secrets, almenys, ja que el seu missatge és concís i decidit, i podríem dir que aquesta és alhora la seva estampa i la seva penyora. La influència catòlica, carlina i conservadora sempre serà darrere la seva ploma, amb la hipòtesi –plausible– que tal volta imputà una creativitat literària que, com he dit, té un valor narratiu més elevat en les seves cròniques de muntanya (a banda del seu enorme coneixement geogràfic i botànic del Pirineu Oriental i els seus contraforts tant a un cantó de frontera com a l'altre).

Posem la lupa en les observacions d'un altre estudiós de Bosch de la Trinxeria, Pep Vila, concretament al llibre *Visió popular en l'obra de Carles Bosch de la Trinxeria (1831-1897)*. Vila (1997: 12, 13) toca un altre tema important de *L'hereu Noradell*: el caciquisme, fenomen habitual en la política de l'època que Bosch havia conegut, o patit (?) de primera mà. La relació amb la corrupció de l'hereu quan arriba a Madrid és marcadament explícita i intencionada. Vila també es detura en la qüestió de la llengua, tan decisiva per a Bosch, i recorda (1997: 59) alguns mots proemials de l'autor de L'hereu Noradell: *Nosaltres, humils escriptors, plens de bona voluntat i coral amor a nostra estimada pàtria catalana, fem tot lo que podem. Mes nostres esforços es topen amb la falta de bons diccionaris, de bones gramàtiques, que haurien d'ésser nostres guies per a portar-nos a la unitat tan desitjada de la llengua literaria* [sic]. Unitat el relleu de la qual prengué, com sabem, el moviment modernista: tant lingüística com nacional.

En un article publicat a l'*Anuari Verdaguer*, Josep Camps Arbós analitza la novel·lística de Bosch i remarca (2011: 116, 117) les intencions de l'escriptor en una línia semblant a la Jordi Castellanos: "Bosch, en el prefaci a *L'hereu Noradell*, identifica, d'antuvi, «novela moderna» amb «novela de costúms de la societat actual», entenent el terme en el sentit del francès *moeurs* (la societat coètania) i no de *coutures* (el folklorisme). Pel que fa al gènere, el defineix com «un quadro de grans dimensions, de primer, segon y tercer terme, ab figuras ben dibuixadas, de bon colorit, realsadas pel clar-obscur ben entés; un quadro rublert de veritat, de poesía y de vida, hont se manifestan los caràcters y passions dels personatges que l'animan, personatges de buy dia». Fixem-nos que, si bé la definició remet al realisme, la recerca del que hi ha de bell

i d'utòpic en el relat —la poesia— fa que se n'allunyi. No és d'estranyar, per tant, que Bosch proposi que la història, a més de veritat i ficció —el contacte amb la vida diària—, ha de contenir una dosi de didactisme: «De totas las composicions literarias la novela es la més aprofitosa pera nostra instrucció. Es una forma viventa afegida á las llissons del filosof y del moralista»; en paraules d'Yxart, «vivificar la realidad con elementos éticos, con ideal inspiración»".

Bosch agafa com a model literari Honoré de Balzac, "lo rey dels novelistas", però s'inspira més avat en Dumas, Feuillet i Ohnet (2011: 117): "Tres narradors representatius de la novel·la idealista —i d'ambientació ciutadana— [...] que, a diferència de Balzac, no exclouen el que té de poètic la realitat en tant que la preserva dels suposats excessos del naturalisme". Camps Arbós cita Jordi Castellanos, segons el que "és una literatura tendent a donar una imatge del món equilibrada, harmoniosa i pacífica, que produeix al lector una influència tranquil·litzant i narcòtica". Heus aquí la mixtura entre idealisme, candidesa i doctrina. Eo ipso, Bosch es decanta, per motius ideològics i estètics, per adaptar l'estil d'aquests autors, però en un context i amb unes ambicions desiguals.

La seva opinió sobre el dèficit (l'endarreriment) de la novel·la catalana (respecte de l'*europea*) se sustenta en dues idees que ell mateix explica a la introducció de *L'hereu Noradell* (1979: 24, 25) i que ja hem apuntat de manera més o menys directa: la incipiència i la precarietat de la llengua literària i la *temàtica* de les novel·les catalanes, amb una preeminència de l'entorn rural per damunt de l'urbà. Bosch de la Trinxeria és partidari d'entrar "en lo gran mon positivista de nostras costums (*mores*), on brollen los vicis, virtuts, flaqueses, passions, tempestats, riqueses i misèries de la vida social". No deixa de ser força paradoxal (i complicat) que *L'hereu Noradell* s'ambienti al camp i parcialment a ciutat (però a Madrid) i que, en el fons, l'autor no aconsegueixi plasmar la seva idea i, més aviat al contrari, s'embardissi entre el pes ideològic de l'entorn rural del qual forma part i l'anhel positivista i literari de descriure la vida social en l'entorn urbà. Un paral·lelisme que podem fer amb la indefinició literària d'aquells anys. Cal aclarir que Bosch proposa que es continuï amb el conreu de la temàtica rural, però, com recorda Camps Arbós (2011: 118), "quan aquesta s'hagi exhaurit i la llengua literària sigui prou sòlida, es podrà fer el pas cap a la novel·la que els autors coetanis plantegen", que és la que hem explicat.

Condicionat pel romanticisme i la ideologia, Bosch, com altres escriptors de la Renaixença, sentia "la necessitat de definir el país en relació amb bona part respecte d'una altra pàtria que també consideraven com a seva", en paraules de Fradera citades per Magí Sunyer a l'article "El mite de la Terra Alta" de la revista *Caplletra* (2011: 163). Sunyer afegeix que, a aquests escriptors, "els calia determinar què corresponia a cada una, en quin àmbit eren catalans i en quin espanyols". I continua: "A la dicotomia camp-ciutat, tal com l'hem observada fins aquí, se li van aplicar qualitats patriòtiques: el camp idealitzat s'identificava amb Catalunya, que esdevenia així la pàtria del cor, ideal, i la ciutat i el pla, amb Espanya, menys íntima però més pràctica, quotidiana i real. La distinció fou desplegada en bona part per ciutadans que mitificaven la ruralia: camp, bosc, poble, masia o muntanya, que tots s'encabeixen en el mite de la terra alta". Mite que comportà, sovint, el "prejudici ideològic" al qual es referí Josep Yxart, relacionat amb la Catalunya *autèntica*. Política, religió i pairalisme adinerat a la recambra. La influència de la "muntanya catalana" de la qual hem parlat anteriorment (Torras i Bages, Verdaguer, etcètera) hi queda igualment palesa.

Els crítics també parlen del *catalanisme* de Bosch de la Trinxeria, que a la novel·la de la qual parlem en aquest TFM adquireix un protagonisme clar, sobretot, a partir de la "corrupció" de l'hereu Noradell a Madrid. Josep M. Balcells explica, en un article als Annals de l'Institut d'Estudis Gironins (1972: 92), que "el catalanisme d'en Bosch de la Trinxeria juga amb un misticisme i un platonisme polític sense cap ni peus. Es una posició —deixeu-m'ho dir— de dretes, afavoridora si més no d'hisendats com el protagonista de la novel·la, i com ell mateix, que duia entremig dels pagesos una existència de gran senyor, raó per la qual s'inquietava pel curs de la història, i en fi, pels aires demòcrates"… però des de la seva posició d'home adinerat i de propietari rural defensor del regionalisme.

Esplaiar-nos gaire més en teoritzacions sobre Bosch seria redundant. Les idees principals han quedat netament exposades, per la qual cosa em considero en disposició de fer l'anàlisi que he anunciat en la primera part del treball a partir dels objectius que em proposo. Això serà després de parlar de Pous i Pagès i *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, amb la teoria crítica justa i corresponent, que ens situarà en l'apartat metodològic i, a continuació, en l'anàlisi pròpiament dit.

2.3.Apunts sobre Pous i Pagès i *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*

Pel que fa a *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* (1912), es tracta d'una obra que reuneix un bon grapat de característiques pròpies del Modernisme, moviment al qual hom pot inscriure-la sense vacil·lacions. La novel·la narra la història del segon fill de la família Fraginals, en Jordi, destinat per tradició a ser sacerdot i confinat al seminari, d'on s'escaparà en un acte de rebel·lia contra la imposició del destí. Amb un plantejament ideològic antagònic al de Bosch de la Trinxeria a *L'hereu Noradell*, Pous i Pagès advoca per qüestionar els grans pilars de les nissagues catalanes, particularment les del món rural, que es regien pels costums atàvics ancorats al dogma de la propietat, l'herència i el patrimoni. Pous i Pagès també s'endinsa sense reserves en la complexitat psicològica i sociològica dels animals racionals, i aconsegueix, d'aquesta manera, exprimir les teories individualistes del Modernisme que sorgeixen de l'aporia entre la llibertat humana i el determinisme de l'ambient.

Josep Pous i Pagès

Com podem veure, amb Pous i Pagès (catalanista republicà i d'esquerres) ens situem en un escenari completament diferent. A les antípodes de Vayreda i de Bosch de la Trinxeria. És el contrapès exprés per l'anàlisi, perquè el seu posicionament (polític, literari, etcètera) se situa en una esfera pròpia d'un altre segle. I això no és una

afirmació gratuïta o metafòrica, ja que, amb *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, Pous i Pagès exposa moltes de les concepcions modernistes relatives al nacionalisme, a la llengua literària i a les temàtiques de la novel·la, amb l'element polític com a prova de la unificació feta pel Modernisme en tots aquests àmbits. Les obres de l'autor altempordanès basculen entre el drama rural i la comèdia de costums, però serà amb la publicació del llibre que ens ocupa en aquest treball quan aconseguirà conjuminar-les definitivament.

No crec que resulti estrany que el primer teòric del qual parlem torni a ser Jordi Castellanos, que també va prologar *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* de la col·lecció de llibres de literatura catalana editada per Edicions 62 i "la Caixa". En la seva introducció (1979: 6), Castellanos explica que l'ambigüitat de Pous i Pagès "entre la utilització de formes costumistes i la voluntat de traslladar a l'escena els problemes ideològics i socials contemporanis és un dels trets més distintius de la seva obra", i explica que fou amb *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* quan resolgué equilibradament, en efecte, "la formalització novel·lística amb l'afany ideològic que pretenia".

Podem entendre perfectament el canvi de segle al qual he fet referència, especialment en comparació amb la situació de Bosch de la Trinxeria, amb aquestes paraules de Castellanos: "Pous i Pagès és un típic intel·lectual del període en què el Modernisme, després d'una etapa de rebel·lió i combat, assoleix, entorn del canvi de segle, una certa acceptació per part de les classes dirigents catalanes. Hom intenta, per tots els mitjans possibles, canalitzar la revolta amb què havia nascut el moviment cap a uns camins efectius que menin a la normalització de la cultura catalana i a la professionalització de l'escriptor". Dit d'una altra manera, els propòsits de què parlava Bosch de la Trinxeria a *L'hereu Noradell*, però amb un enfocament diferent. La diferència rau en l'orientació de la mirada d'uns i altres, tal com diuen alguns crítics: el Modernisme (el seu nom ja ho indica) i Pous i Pagès miraven cap endavant, mentre que Bosch mirava cap enrere, ja que era on "identificava" els seus ideals, de la mateixa manera que ho exemplificà Vayreda amb *Sang nova*.

Si ens ocupen estrictament de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, Castellanos en parla (1970: 9) amb aquests termes: "És una plasmació completa de les

teories individualistes del Modernisme i, més concretament, de la temàtica desenrotllada pel corrent novel·lístic que la historiografia literària ha qualificat, ben impròpiament, de «naturalista rural»". El corrent modernista orbita a l'entorn d'un conflicte universal: la llibertat humana contra les "coaccions socials" (tema bàsic en l'obra de Pous i Pagès) enfrontada amb l'entorn, és a dir, amb la Natura –amb majúscula. Però també amb la tradició, amb el passat i amb l'obstinació, amb aquella herència familiar que els usos i costums mantenien durant el pas dels segles i Bosch de la Trinxeria reivindica a *L'hereu Noradell* justament mostrant la contaminació del protagonista per no seguir els consells del seu progenitor: perpetuar l'herència, el llinatge, la tradició. Sempre en aquest ambient de grans propietaris rurals. El plantejament de la novel·la de Pous i Pagès va en la direcció contrària: el protagonista, en Jordi, es rebel·la contra aquesta perpetuació atàvica i inflexible i es nega a convertir-se en capellà. Amb una capteniment innegablement romàntic, idealista, la novel·la expressa amb molta profunditat (i aquí ens referim a profunditat psicològica) aquesta lluita per la llibertat individual i la revolta contra *el que s'ha fet sempre*.

El personatge d'en Jordi Fraginals, "una energia humana en potència", s'enfronta al seu pare despòtic i al destí que ja li ve imposat. Però abans passa per un període d'abatiment i de resignació fatídic que sols l'amor (una altra constant literària típica, i més en aquest context) podrà reconduir. I aquí és on (1979: 10) "recomença l'home", perquè, "abans que la consciència, abans que la voluntat, l'home és la facultat de sentir emoció". Excel·lent apreciació. I aleshores en Jordi s'enfronta cara a cara amb el gran dilema: "la revolta o la mort". La decisió sobre el seu destí contra la imposició determinista del medi. Aquest personatge representa, doncs, la presa de consciència i de responsabilitat, l'humanisme, però també ens ensenya el patiment i les contradiccions que suposa lluitar a la contra. Sigui com sigui, la voluntat de l'autor és equiparar-lo amb el progrés, amb la modernitat, amb el trencament amb les velles doctrines conservadores i, en darrera instància, amb la revolta com a salvació, malgrat tot el que comporta. Al final, la reducció antropològica és simple: ser un mateix. Tan fàcil de dir, tan complicat d'assumir.

Diu Castellanos (1979: 13): "La novel·la de Pous és un esforç per racionalitzar la realitat humana, per conèixer i controlar allò que se'ns escapa. Una actitud realista sobre un pensament filosòfic voluntarista, de base irracionalista". I considera que l'autor "ha escrit una gran novel·la didàctica", i em sembla important diferenciar aquest terme

de la paraula *doctrinal*. Castellanos la qualifica de "moralitzadora, en el bon sentit del terme". Una novel·la "estretament lligada a les seves actituds polítiques i socials, com a home i com a intel·lectual". El tancament del pròleg em sembla una bona reflexió final (1979: 13, 14): "[Pous i Pagès] Ha subordinat l'art a l'ensenyament i, per això, en un clam de regeneració, ofereix un model de lluita i de superació humana per estigmatitzar el caos que ens envolta: l'individu –cadascun dels individus– és l'única arma que té la humanitat per construir-se la seva pròpia història".

Novament, la concepció més essencial sobre el llibre ha quedat ben delimitada en aquests paràgrafs, però, com hem fet amb Vayreda i Bosch de la Trinxeria, també rescatarem els comentaris d'altres teòrics per acabar de tenir un conjunt més dens de reflexions a l'hora d'abordar l'anàlisi. Un d'aquests teòrics és M. Àngels Bosch, autora de l'article "Josep Pous i Pagès o l'experiència de la modernitat", en el qual es pregunta (1999: 53): "Què significa *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*? Què significa una novel·la rural a la Catalunya industrial del 1912, escrita per un home de *L'Avenç*?". I aventura la resposta: "Si escoltem les veus dels modernistes ens farem una idea de com veien el paisatge que els envoltava: fàbriques, ferrocarrils, ciutat... devastació paorosa humana. Era això el progrés? L'individu topava amb els perills de la modernitat, amb la multiplicitat de camins que s'obrien i es tancaven". Però la situació de Catalunya (país de contradiccions incessants), en aquell moment, no deixava de ser paradoxal: "Era industrial i hi triomfaven el ruralisme i l'anarcosindicalisme".

I què passa amb el protagonista de la història? Doncs que "des de la literatura, la interpretació de Jordi Fraginals, figura sorgida de l'elit dels terratinents catalans, mostra que la fortuna es reinverteix en la terra [...], ben a contracorrent de la industria". El debat sobre l'individualisme té una incidència especial en el context d'una activitat industrial en expansió, amb l'alienació de la persona i la seva explotació denigrant... en una fàbrica. En contacte amb el camp, amb la Natura, desapareix. Bosch (1999: 55) considera que "la convicció del subjecte individual com a centre de dubtes, reformulacions íntimes", és *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, llibre en què "volia demostrar que la vida no és continuïtat mecanicista, sinó que es realitza mitjançant el cop sec de la decisió, mitjançant el salt arriscat. Aquest és el leitmotiv de Pous i Pagès".

En resum, que l'home ha de decidir tot sol, "en especial l'elecció d'ell mateix i de les pròpies possibilitats".

També ens deturarem en les argumentacions d'Antoni Puigvert, concretament a l'article "Josep Pous i Pagès: de l'Empordà al parnàs del Modernisme". El tertulià de TV3 recorda que Pous i Pagès, igual que Vayreda i Bosch de la Trinxeria, havia de buscar-se la vida pel que fa a la llengua literària, ja que (1982: 276) "a les darreries del sigle XIX, el domini i l'ús literari del català […] era un problema […] per tots els escriptors conscients", que "s'hi havien d'enfrontar" encara que "la sortida no els era gens senzilla". Cal que tinguem present que les primeres incursions literàries de Pous i Pagès succeïren en la mateixa època en la qual Vayreda i Bosch consumaven les seves grans creacions. Per tant, tot i que no es trobà amb la mateixa dimensió d'aquest problema en el seu apogeu com a narrador (o com a autor de teatre), també convisqué amb la disputa entre el català de ressonàncies medievals i arcaïtzant i el català "modern" i col·loquial esquitxat de barbarismes[4].

Puigvert explica que aquesta dicotomia "fou superada només per alguns escriptors que, a nivell individual, trobaren un camí equidistant i un rar equilibri fonamentat en l'observació de la llengua viva i popular de les comarques rurals", i esmenta el cas "d'alguns poetes mallorquins de la Renaixença" i de Jacint Verdaguer, "columna bàsica del català literari modern, que va saber intuir l'autèntic geni de la llengua". El cas és, però, que "fins a l'aparició dels joves modernistes, aquesta polèmica fou radical i plena d'acritud i es pot afirmar que cada autor presentava com a solució la seva pròpia alternativa". Segons Puigvert, "el primer pas rigorós i científic", en aquest sentit, fou impulsat pel grup d'intel·lectuals regeneracionistes aplegats al voltant de la revista *L'Avenç*"[5], fonament ideològic del Modernisme en contrast amb les tesis dels Jocs Florals, les Bases de Manresa o la cada com més desfasada Renaixença des del punt de vista del conservadorisme i el catalanisme defensats per autors com Vayreda o Bosch de la Trinxeria. D'això en parlarem profusament en apartats venidors, però el pes ideològic del seu entorn i la seva ascendència tingueren una influència molt forta en tots dos autors en relació amb la seva literatura; una influència més aviat restrictiva, i

[4] Naturalment, la situació del català a l'actualitat encara és més preocupant, començant pel poc ús social que té en el conjunt del territori i continuant pel seu empobriment manifest: lèxic, fonètic i lingüístic.
[5] On hi col·laborava un (encara) poc conegut Pompeu Fabra.

fonamento aquesta reflexió en el fet que les seves millors obres, literàriament parlant, van ser les que tenien menys càrrega política i ideològica: *La punyalada* en el cas de Vayreda i *Records d'un excursionista* en el de Bosch de la Trinxeria. Però tornem amb Pous i Pagès.

I amb Puigvert, que confirma aquesta versió: "Aquest breu excursus ens ha permès d'observar la situació, confusa i difícil, en què es trobaven els escriptors —i, amb més gravetat, els prosistes— del tombant de segle. De la generació o anterior, dels escriptors de la «Renaixença», heretaren una llengua arcaïtzant i fossilitzada o, en el cas de Verdaguer, amb una veu massa personal i, encara, bàsicament apta per al conreu de la poesia; n'heretaren, a més, una polèmica agra i esterilitzant". La inseguretat, doncs, havia de trobar alguna solució unificadora i, al mateix temps, desvinculada de la "voluntat classicitzant" del Noucentisme, la qualitat literària (i àdhuc filosòfica) dels seus autors no discutirem aquí. Puigvert, d'altra banda, cita Castellanos (1982: 279, 280) i relaciona la susdita inseguretat amb la crisi del Naturalisme. Per això "el Modernisme [...] s'enfrontava al realisme positivista" i al determinisme "de la matèria". Finalment, l'articulista de *La Vanguardia* rescata tres conceptes molt vàlids de la voluntat modernista i la seva literatura, que defineixen perfectament en Jordi Fraginals: "consciència, voluntat i acció", que són la base de "l'ètica de l'«autorealització»", d'arrel "nietzscheana". Al seu entendre, "el canvi de rumb del Modernisme [...] es reflecteix en l'aparició d'un moviment novel·lístic".

En el cas de Pous i Pagès, cal que situem aquest Modernisme en l'entorn rural, on ja sabem que és més difícil adaptar les fórmules concebudes des d'una visió social eminentment urbana, perquè la seva realitat és tot un altre món. Potser justament per això (1982: 281), "en el ruralisme narratiu s'identifiquen [...] inquietuds literàries i ideològiques del Modernisme". El primer pas és deixar de banda les idealitzacions. El segon, escodrinyar la psicologia humana, individual, amb complexitat i profunditat. El tercer, fer palesa la substitució de la Renaixença i intentar articular un discurs polític, estètic i temàtic (i lingüístic) coherent i uniformat.

Considero que tota la informació recopilada fins aquí és més que suficient agafant com a referència l'extensió del treball i la dimensió analítica corresponent, així que amb aquest paràgraf donaré per clos el subapartat dedicat a *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* i, en el seu conjunt, al marc de recerca i les bases teòriques de les quals

em serveixo per elaborar les meves comparacions i les meves reflexions. Tot seguit, explicaré breument la metodologia del treball (d'una senzillesa flagrant: l'explicació) i encetaré la part d'anàlisi individual –ja que parlem de teories modernistes– basant-me en totes aquestes referències.

3. Metodologia

Per obrir aquest apartat farem un recordatori del que m'havia proposat d'antuvi, que era "veure les característiques de la literatura rural ambientada a la zona de les garrotxes, entre l'Empordà, la Garrotxa i el Vallespir, a partir d'obres representatives de Marian Vayreda, Carles Bosch de la Trinxeria i Josep Pous i Pagès". Tot això, naturalment, fent una constatació de les diferències entre uns i altres i comprovant "com varia l'apropament literari a un territori en funció de l'estil narratiu i la seva intencionalitat, condicionat sense volta de full per una ideologia fixada o aproximada amb conviccions morals, polítiques i artístiques" (§ 1.3.1). L'objectiu, doncs, és indagar en les seves obres partint d'una realitat geogràfica molt determinada, però circumscrita en un perímetre *nacional* amb influències molt diverses.

Ja he dit que l'explicació de la metodologia és extremadament senzilla, perquè el que faré serà destil·lar les idees més representatives de tots els teòrics que he citat i, contiguament, les aportacions que a mi em semblin pertinents, per extreure unes conclusions definides després de l'examen analític dels tres llibres que conformen el corpus del treball, si se'm permet dir-ho d'aquesta manera: *La punyalada*, *L'hereu Noradell* i *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*.

El més important d'explicar a aquestes alçades és com faré aquesta anàlisi, ja que la comparació entre les tres novel·les ha de tenir una estructura concreta. M'explico:

Les obres de Vayreda i Bosch de la Trinxeria tenen moltes característiques en comú, diguem-ne, de rerefons ideològic, de creences polítiques i llinatge familiar dels seus autors, de conviccions morals i religioses i, en definitiva, de posicionament literari en un context d'imprecisió, en molts àmbits, del qual ja he parlat a bastament. Ubicades entre el traspàs programàtic entre la Renaixença i el Modernisme, entre l'ús de la llengua arcaïtzant i col·loquial i entre el catalanisme conservador i les idees "progressistes", les novel·les de Vayreda i Bosch de la Trinxeria s'intenten adaptar a una situació gens senzilla pels escriptors. Condicionats per la qüestió ideològica, s'hi ha d'afegir un altre obstacle, l'ambientació rural. Dit això és quan cal fer la primera diferenciació: tot i que Vayreda també conreà la novel·la pamfletista o de tesi (*Sang*

nova), l'obra que jo analitzo s'esmuny d'aquest objectiu i aborda aspectes interessantíssims deslligats en gran part de les prescripcions ideològiques que defensava. No és el cas de *L'hereu Noradell* de Bosch de la Trinxeria, molt més equiparable a *Sang nova*, que dóna una significació cabdal a la moralització a partir de la seva ideologia. Per aquest motiu la comparació, tot i que té un origen amb característiques comunes, es desplegarà per mitjà de la diferent perspectiva d'aquestes novel·les. Aquest serà un primer nivell d'anàlisi.

Després, contraposaré *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* a les conclusions que extregui de la primera comparació, que s'emmarca en un bloc força concís regit, a grans trets, per la ideologia dels autors. Amb la justificació de la literatura ambientada en un entorn rural, i específicament a les garrotxes, em tornaré a endinsar en l'obra de Pous i Pagès per reflexionar sobre les seves diferències respecte a les novel·les de Vayreda i Bosch de la Trinxeria. A continuació, l'anàlisi esdevindrà més diversificada, ja que hi ha moltes facetes per comentar, des de la política fins a la psicològica passant per la lingüística, la narrativa o la sociològica. I, com a colofó ulterior (i embolcall general), la moralització. Recordant que l'ètica i l'estètica s'afecten l'una a l'altra irremeiablement.

Finalment, extrauré unes conclusions més o menys sintetitzades de tot plegat per estructurar el discurs previ a les conclusions finals del treball, que seran més exhaustives i argumentades com no poden ser d'una altra manera.

4. Anàlisi

En l'apartat del marc teòric s'ha deixat constància de l'argument de les tres novel·les que he escollit i de les apreciacions teòriques de diversos estudiosos de l'obra dels autors en qüestió. A les dues pàgines precedents he explicat la metodologia d'anàlisi, però abans de comparar obertament *La punyalada* i *L'hereu Noradell* em centraré breument a fer unes pinzellades sobre una i altra, separadament, per determinar amb més transparència els aspectes dels quals m'interessa parlar amb més profunditat i per estructurar-ne (i estructurar-me) les idees. Amb *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* faré una cosa semblant.

4.1. La complexitat psicològica de *La punyalada* i el triomf de mal

És innegable la força dramàtica de *La punyalada*, amb l'expressivitat del llenguatge i els diàlegs, les descripcions i la brutalitat creixent de la trama. Una brutalitat carregada de tensió que es torna cada cop més intensa i escruixidora, tan mentalment com físicament. Ho experimenta l'Albert, el protagonista i narrador, un personatge polièdric que evoluciona cap a un destí fatal i inexorable, guiat per la ràbia i l'animalització, determinat per la cruesa de l'ambient, per aquesta Natura bestial on l'home malda per sobreviure a redós d'una bellesa capritxosa i abstracta.

Aquesta força dramàtica, brillantment aconseguida per Vayreda, es ramifica en el triangle que formen l'Albert, l'Ivo i la Coral·lí, eix vehicular de la novel·la i pretext immillorable per estudiar la seva psicologia, el simbolisme que Vayreda hi associa (o els crítics, o els lectors), la versemblança, l'expressivitat i pertinença a un entorn i a una història marcades per la violència. En primer lloc, és clar, perquè l'entorn en si ja és violent. Perquè l'aïllament del territori ja és violent. Perquè el tipus de vida que desenvolupen és violent, perquè el rerefons sociopolític és violent i perquè aquesta Natura indemne és preciosa i violenta. Objectivament, qui millor s'adapta en un ambient com aquest és l'Ivo, mentre que l'Albert i la Coral·lí intenten conduir les seves vides amb certes actituds o pensaments relacionats amb la justícia, la bondat o el respecte. La Coral·lí se'n surt millor que l'Albert, però tots dos són arrossegats per la força brutal d'aquest entorn lligat amb la violència, o, segons en parla McGovern, amb la maldat.

Penso que, literàriament, es tracta d'una composició fantàstica, atractiva i singular, tant per l'ambientació de l'obra com pel tipus de literatura associat a autors com Vayreda. És per aquesta raó que *La punyalada* s'apropa considerablement al Modernisme, en aquest aspecte, no només per l'exploració psicològica, sinó també pel plantejament novel·lístic i l'òptica del protagonista i narrador, amb els seus anhels i maldecaps, els seus dubtes i les seves imperfeccions. Una profunditat treballada, minuciosa, que també podem endevinar en els retrats de l'Ivo i la Coral·lí. Tot això no ho trobem a *L'hereu Noradell*, ja que la psicologia té un caràcter molt més superficial i efectista en favor de la part principal: la transmissió ideològica. En canvi, sí que podem identificar paral·lelismes entre *La punyalada* i *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, mantenint-nos en aquest espectre d'anàlisi, perquè ambdós protagonistes es troben en situacions condicionades pel determinisme de l'ambient, i s'hi rebel·len. Les intencions

i els resultats (i les conseqüències) ja no tenen gaire res a veure, però no és circumstancial constatar els punts de contacte entre dues obres escrites per dos autors tan distanciats ideològicament.

Tornant a l'argumentari sobre la violència del medi i el determinisme ambiental, em sembla que val la pena deturar-se en les elucubracions de McGovern sobre el "poder destructor del mal" en relació amb la "fusió" entre narrador i entorn; un mal orgànic que, a parer seu, pobla tot l'univers de *La punyalada*, una mica en la línia del que he exposat més amunt. El mal com a vehicle històric que prolonga o que desencadena la destrucció, fins i tot en els esperits que tenen designis i pretensions bondadoses. I el més tràgic i colossal d'aquesta destrucció és que s'eixampla, que no s'acontenta amb l'individu, sinó que corca igualment tot allò que l'envolta. Un procés de decadència que l'Albert personifica gairebé amb un rigor científic, fins a les últimes conseqüències. Mentre que ell queda contaminat per aquesta maldat inherent en un món rural, de muntanya, aïllat i perdedor, el protagonista de *L'hereu Noradell*, en Marçal, queda contaminat per un mal molt diferent i molt més definit: Madrid–Espanya. Només amb aquest principi comparatiu ja podem entendre quines intencionalitats tenia cada novel·la.

Ara bé, en tots dos casos hi trobem una moralització o, si més no, una voluntat de l'autor de traslladar al lector unes idees o judicis arran dels esdeveniments de la trama. Una reflexió, una sacsejada de consciència. Sense deturar-nos encara en el cas de Bosch de la Trinxeria, molt més elemental, categòric i definit (almenys d'entrada), podem dir que la moralització que podem extreure de *La punyalada* té unes connotacions molt més diverses i profundes, que també inclouen les ideològiques (i si gratem bé, les religioses), però abasten una dimensió literària, antropològica i psicològica que s'escapa, com a mínim en gran part, de les teranyines polítiques.

Aquest darrer comentari es pot formular d'una altra manera dient que, a *La punyalada*, la ideologia no és protagonista. I què vol dir això? Doncs, al meu entendre, que la literatura disposa de llibertat per escampar les seves virtuts. Això per un cantó. Per un altre, també vol dir que la història reuneix moltes més característiques atribuïbles a una novel·la, entesa com a gran narració que parla de la condició humana, que no pas a tesis ideològiques com *L'hereu Noradell* o *Sang nova*, a desgrat de les seves

prestacions literàries tanmateix minades per l'exigència, l'imperatiu o l'obsessió de la doctrina ideològica. *La punyalada* és un autèntic revulsiu: no sols com a novel·la rural i de muntanya (i més encara ambientada en un territori tan agrest i perdut), sinó com a novel·la amb un narrador en primera persona que fa un aprofundiment complex a la psicologia humana. El que aconsegueix Vayreda és crear un artefacte literari d'enorme genuïnitat; un retrat d'un territori recòndit i apassionant, tan versemblant com colpidor, i, alhora, convertir-se en autor d'una obra en prosa d'una modernitat insospitada ultra el mateix Modernisme, tocant de ple les grans qüestions relatives a la condició humana; l'individualisme, el desig, la follia, el conflicte, la passió, la mort. L'escriptor olotí se situava a l'alçada dels novel·listes europeus de referència, i ho feia ambientant la seva obra en un entorn que no podia pas ser més oposat a la societat urbana, on suposadament afloraven les disquisicions i vivències més elevades i transcendents dels animals racionals.

Abans de començar a escriure aquest treball m'havia passat pel cap una primera idea que fos elogiar o reivindicar la narrativa de Vayreda (i també la de Bosch de la Trinxeria), perquè trobo que són dos escriptors molt poc reconeguts per la vàlua literària que tenen, especialment l'olotí amb *La punyalada*. Lògicament, no hauria estat un enfocament gaire acadèmic, però aquest germen ha estat allò que ha fet néixer aquest TFM, juntament amb altres motius que ja he explicat en el primer apartat. Considero que *La punyalada* és una obra de gran qualitat, literàriament parlant, perquè en essència conté una tensió narrativa *in crescendo* magistralment construïda, potenciada per la proximitat de les cabòries de l'Albert com a narrador en primera persona. Aquest personatge, més aviat indecís i mancat de nervi, però bona persona, viu una corrupció psicològica abassegadora, lamentable, que es va nodrint de l'enrariment i la mala llet que orbiten a l'entorn, exacerbades pel personatge sense escrúpols de l'Ivo.

Però no seria just, tampoc, remarcar que, malgrat ser una persona que, en un principi, és pacífica i no té males intencions, l'Albert és incapaç de jutjar les coses sense caure en els seus prejudicis i sense mirar-se el melic. L'egoisme i les pròpies frustracions l'impedeixen analitzar les situacions amb sang freda, qualitat que ell identifica, amb una barreja de gelosia i resignació, en l'Ivo, cosa que fa més visibles els seus maldecaps. Uns maldecaps que responen a un conflicte meridià: la Coral·lí, o més

ben dit, el temor que la Coral·lí es pugui sentir atreta per la personalitat, per la virilitat, pel caràcter decidit i gallard de l'Ivo, identificat com el típic antagonista seductor. Però l'Albert, per culpa d'aquesta obsessió, per la seva frustració i per la dificultat d'acceptar i d'enfrontar-se als obstacles, no pot jutjar les coses amb serenor. I va covant la ràbia, l'odi i la impotència. Un encegament que la Coral·lí confirma al final de la història quan li revela el que sentia per ell... i que ja no tornarà a sentir. La Coral·lí també és un personatge interessantíssim, amb molts matisos que cal desgranar atentament.

Abans de fer-ho, però, tornarem amb l'Albert. Si el comparem, per exemple, amb en Jordi Fraginals, de seguida veiem ben nítides les seves diferències. El plantejament de les dues novel·les rau en l'individualisme del protagonista com a personatge que s'enfronta (a ell mateix i) a les seves circumstàncies, en un entorn natural, rural, en el qual el determinisme de l'ambient resulta letal: a *La punyalada* per la brutalitat de la muntanya, la sordidesa i la crueltat d'un entorn tacat pels pillatges i els abusos dels bandolers; a *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* per la impertèrrita tossuderia de la tradició, la família (amb la figura paterna com a exageració d'aquesta fe obtusa en la continuïtat del que s'ha fet sempre), el patrimoni i els principis morals i polítics establerts per una ideologia bàsicament conservadora, de propietaris rurals adinerats i, en general, amb reminiscències carlines. L'antic ordre, l'estatisme ferreny del medi.

Dos plantejaments amb similituds palmàries. És la continuació de cadascuna allò que marca la diferència. Els anhels d'en Jordi, una persona noble, rebel, emprenedora i segons com creativa, responen a un caràcter actiu i inconformista, i tenen per bandera la justícia des del punt de vista de decidir el destí de la pròpia vida, un mateix, amb totes les conseqüències que això comporta. Són anhels, per tant, podríem dir que universals, amb un pes ontològic tremend, sobretot quan hom intenta ser fidel a les seves conviccions i actuar en conseqüència.

L'Albert, en canvi, no té aquestes ambicions. Ja ho hem vist, la seva preocupació només té un nom, Coral·lí, que en porta un altre d'enganxat (i en realitat des de fa més temps): Ivo. El cas és que, si estirem el fil, la seva preocupació acaba essent ell mateix, frustrat de dalt a baix. L'individu fal·lible, pusil·lànime, que se sent inferior o que no està satisfet amb la seva manera d'encarar els contratemps. Això és d'una modernitat sensacional (i a principis de segle XX, no cal ni dir-ho...). En resum, per molt que

l'Albert sigui un ésser més o menys bondadós, allò que brilla amb més puixança al seu interior és el neguit i l'angoixa de no ser *millor*, d'agradar (sobretot) als ulls de la Coral·lí i també de l'Ivo. La seva desfeta neix de la frustració, associada amb la maldat de què parla McGovern amb resultats fatídics, però literàriament genials.

Al final de la història, hi trobem la reflexió moral més bàsica: l'Albert aconsegueix acabar amb la vida de l'Ivo, tal com desitjava amb una avidesa animal, però això no sacia el seu desassossec, pertorbat per la creença que la Coral·lí pogués sentir-se seduïda per la brutalitat de l'Ivo. Per això, és incapaç de contenir l'impuls d'abraonar-se damunt d'ella sense cap mena de reflexió, fruit del seu desig frustrat i dels seus fantasmes, sí, però també fruit de la seva frustració general, que ja detectem al començament de la novel·la. La reflexió moral s'encén en aquest punt, quan la Coral·lí l'acoltella (i dóna nom al títol de la novel·la), perquè és quan, per fi (però massa tard), l'Albert *ho entén*. Llavors, el penediment, l'acceptació, la redempció. Impossible no buscar-hi una relació amb la moral típicament catòlica, bíblica. Però a *La punyalada* no hi ha bàlsam que funcioni, perquè amb l'intent de violar la Coral·lí, l'Albert la perd per sempre. Resignació. Tristesa. Un altre dels motius pels quals *La punyalada* és tan valuosa: perquè el que hi acaba regnant és l'amargor de la vida, el realisme més dur i la decadència. La bellesa dels finals que no acaben bé, de la derrota, a vegades té tant (o més) encant que les victòries o els finals feliços, per bé que en el cas d'aquesta novel·la la derrota no va acompanyada de l'èpica, sinó del simple fracàs. O bé: del triomf de la muntanya, de la Natura. L'enèsim.

Parlem de la Coral·lí, el protagonista femení, la cúspide de la piràmide que conforma amb l'Albert i l'Ivo: motiu recurrent, en la tradició literària, de disputa entre dos homes. La Coral·lí és una jove dona de muntanya, filla de pare català i mare francesa, *objecte* de cobejança, de desig, de possessió, dels altres dos protagonistes, que encarnen dues figures molt diferents de la masculinitat. Aquest personatge presenta trets de personalitat a voltes ambigus, dubtosos, tot i que la imatge general que se'n fa el lector és la d'una dona de bon cor. Per què hom capta aquesta ambigüitat? Perquè és l'Albert qui ens presenta i qui ens descriu la Coral·lí, qui la valora i qui la jutja. I, doncs, qui la critica. La seva mirada esbiaixada i condicionada és reveladora de la seva frustració. L'ambigüitat a la qual faig referència s'adverteix en passatges o escenes en

què l'Albert dubta de l'hipotètic *compromís* de la Coral·lí cap a ell; un compromís que s'afigura tàcit però que necessita veure confirmat a través d'ella. I ella no ho fa (i ell ho interpreta així: com un mal senyal), perquè vol que ell li vaig al darrere i s'esforci per guanyar-se-la. Aparentment, la situació és aquesta. Però quan l'Albert veu que la Coral·lí "fa cas" a l'Ivo, la seva imaginació malsana es dispara. No pot acceptar que ella li rigui les gràcies i menys encara que coquetegi amb ell. Una barreja entre el desig i la ràbia que no pot acabar bé de cap manera el dominen, mentre ignora que el seu sentiment vers la Coral·lí, realment, és correspost.

Quan l'Ivo la rapta, la novel·la agafa una volada d'obsessió sexual molt interessant. L'Albert, desesperat, s'imagina una Coral·lí impúdica i deshonesta, seduïda per la fatxenderia, la virilitat i els artificis agressius de l'Ivo; una Coral·lí lasciva, traïdora, que el turmenta de mala manera i que fa que el seu desig sigui cada vegada més intens i més insà. La Coral·lí, per l'Albert, és una arma de doble fil: tant pot ser un exemple de dolçor, de bellesa i de bondat com un exemple d'engany, d'insinuacions i de misteri. Ramon Anglada i Mercè Llobera (1988: 41) parlen al llibre *La punyalada* (l'anàlisi, no la novel·la) de "dualisme moral", que em sembla una expressió molt ben trobada. Fins i tot hi veuen una relació amb Joana Massissa, l'amistançada més famosa de Joan Serrallonga. Aquests autors observen, amb agudesa (1988: 42), que "Coral·lí és una noia extravertida, vital, que té una conducta irreflexiva i massa inconscient, «esbojarrada», un caràcter totalment oposat al d'Albert, que sent per ella una mena d'atracció especial, com atret per tot allò que li manca a ell".

Aquest vèrtex femení del triangle amorós dóna sentit (un sentit fal·laç, però al cap i a la fi un sentit) a la ràbia de l'Albert, i precipita l'acció cap a un bany de sang i fetge increïble, gore, grotesc, cruent, que és un altre dels aspectes diferenciadors de la novel·la pel que fa a la brutalitat i a l'originalitat. Reprenent el fil de la Coral·lí, si parlem d'atracció de l'Albert cap a ella "com atret per tot allò que li manca a ell", també hem de reconèixer l'atracció que sent cap a l'Ivo exactament pels mateixos motius. Atracció, admiració, enveja, com es prefereixi. La qüestió és aquesta: canalitzar la frustració amb l'atracció cap als altres per aquelles qualitats que li manquen. L'atracció per la Coral·lí té una dimensió més pràctica, tant físicament com psíquicament; l'atracció per l'Ivo és per la imatge que representa d'home segur d'ell mateix, canalla però seductor, que pretén abusar de la Coral·lí.

Abans de ser raptada, la Coral·lí és a punt de ser violada per l'Ivo, però es defensa amb dents i urpes, "com una lleona", per conservar la seva virginitat. Això fa notòria la seva decència moral, la seva honra, i als ulls de l'Albert adquireix una altra percepció. Subjectivisme pur, perquè unes quantes pàgines abans l'havia criticat per la seva "lleugeresa". Però això és un miratge, ja que, quan després és raptada per l'Ivo, la paranoia encega l'Albert sense remei. La imatge idealitzada de la Coral·lí contra la imatge de dona lasciva: heus aquí la gran quimera de l'Albert. És per aquesta raó que té una representació simbòlica que no pot sostreure's de l'ambigüitat amb què la tenyeix l'Albert: una "barreja de coloma i serpent". Puresa i pecat. *Donna angelicata i femme fatale*. La ironia (i la tragèdia) definitiva és que la percepció de l'Albert és que la Coral·lí queda "prostituïda en braços de l'Esparver i sos companys", però la corrupció que imagina només es manifesta en un esperit: el seu. Al final, la Coral·lí queda com un personatge relativament ferit, però virtuós, d'una santedat i una valentia demostrades, però també víctima del determinisme malastruc de l'Alta Garrotxa.

I ens resta parlar de l'Ivo, l'antiheroi per excel·lència i gran encarnació del mal que sembla inherent al territori. Encara que la percepció del personatge pugui tenir un tebi vessant relacionat amb la valentia, l'audàcia i el romanticisme del fatxenda amb encant, fins i tot amb una *popularitat* més o menys contrastable, l'Ivo és un home netament cruel, individualista i salvatge, sense ofici ni benefici, amb una intel·ligència pràctica i maquiavèl·lica en les relacions socials. L'Ivo, contrabandista i a la llarga capitost dels trabucaires, és extravertit i decidit, dotat d'astúcia, però inconfusiblement dolent, i és tanta la perfídia i la roïnesa que pot personificar que hom veu en ell una maldat innata, amb molta substància literària.

L'Ivo és un personatge molt atractiu, imprescindible, en aquesta història. Un dolent autèntic, bestial, que mira per ell i que no està per brocs. És fatxenda i xulesc i no té cap problema a l'hora de provocar els altres, com tampoc en té per intentar violar la Coral·lí o per voler matar l'Albert. Com a dolent ubicat en aquest entorn de muntanya garrotxina, amb el seu parlar tan ric i idiosincràtic, tan localitzat i tan remot (la gent d'Olot ja parlava diferent), l'Ivo es converteix en un dolent particular, però pel que fa a la resta de concepcions a l'entorn dels personatges antagonistes, és un dolent

perfectament extrapolable, perfectament dolent. Fins i tot diria que excel·leix en aquest "art" de la vilesa com a representació incòlume de les forces del mal.

L'Albert el titlla d'home "diabòlic" i "tió d'infern". No és estrany que sigui conegut amb el sobrenom d'Esparver. L'infern és sinònim del llibertinatge i les actituds canalles de l'Ivo, del pillatge, de l'agressivitat. Malauradament per l'Albert, això el sedueix d'alguna manera, i l'Ivo exerceix en ell una mala influència, un domini que contribueix a anul·lar-lo encara més. L'Ivo també és vist amb ambigüitat pel narrador, que es debat per aquesta convulsa admiració que sent per ell (tot i reconèixer-ne la defectuositat) i per la impotència que experimenta per culpa de la corrupció a què l'arrossega. Una impotència que gradualment deriva en ràbia, en odi, en mort. El xoc entre aquests dos personatges es produeix quan l'un i l'altre declaren obertament (tot i que ja ho sabien amb anterioritat) el seu interès per la Coral·lí. I aquí es desferma la tempesta, amb un decorat gairebé medieval: dos homes lluitant per un trofeu, la Coral·lí, en un duel a mort.

Com a encarnació del mal, l'Esparver representa una figura simbòlica amb una significació moral que, sobretot en aquest cas, té implicacions que poden remetre més explícitament a la ideologia, i em refereixo a la religió i a la política. En aquests dues àrees, la moralització és fonamental, com palesa Bosch de la Trinxeria i com observem de seguida a *L'hereu Noradell*. Un personatge tan malvat com l'Ivo forçosament invoca la noció contrària que ell encarna: el bé, la justícia, la pietat, la bondat, el proïsme, etcètera. El rerefons cristià, catòlic, hi pot tenir incidència, com també la podem trobar en la configuració moral relativa a la Coral·lí com a semi verge (casta, però no del tot immaculada, per culpa dels episodis viscuts). L'Ivo, el mal i el pecat. La Coral·lí, la dignitat i la inconsciència ("no sóc pas borda", li diu a l'Albert). L'Albert, la ràbia i el penediment (i la degradació). Fet i fet, és un quadre prou cristià. Però no és el més notori del missatge que ens transmet la novel·la, perquè s'inscriu en la literatura, i no al revés. I aquesta és la clau.

Per fer una síntesi d'aquesta primera anàlisi, penso que no resulta circumstancial recordar el punt del vista que adopta el narrador, obertament subjectiu i sincer amb el lector, a cada moment analitzant-se a si mateix i a cada moment amb una percepció menys lúcida, contaminat per la seva frustració i l'agressivitat d'un medi on no

aconsegueix desenvolupar-se com a individu (com a home). Amb aquest punt de vista, els altres personatges passen pel sedàs de la seva visió, sovint vacil·lant, que fa que, a pesar de presentar una profunditat psicològica que podem bonament intuir, no tinguin una complexitat o una riquesa tan ostensible com la del dissortat Albert, que comença sent home i acaba sent bèstia abans d'expiar la culpa amb el penediment i l'acceptació (el dolor), i redimir-se d'alguna manera amb la seva penitència (asexuada) cap a la vellesa i una hipotètica saviesa compensatòria, semblantment al pastor de *Solitud*. Però quedem-nos amb la *bèstia*. Aquesta és l'última reflexió que vull fer: acaba sent bèstia perquè s'ha d'enfrontar a una bèstia (l'Ivo, l'Esparver, el llop), perquè el territori sembla impel·lir-lo a fer aquesta metamorfosi ferotge amb una ànsia indemne per la sang de l'enemic. La deshumanització del narrador és la prova més fefaent de la seva pertorbació mental, originada, no ho oblidem, en l'egoisme i la frustració. En fi: en la infelicitat. Si la seva presa de consciència i el seu penediment final són suficients per deixar enrere el seu passat traumàtic és una cosa que no podem assegurar. Ans al contrari, hom tendeix a pensar que no, que l'empremta que ha deixat en l'Albert és irreversible, amb la qual cosa ens trobaríem amb una plausible impotència de la moral davant del medi, ço és, davant del mal, triomfador que es reafirma a través del determinisme de la Natura.

4.2. *L'hereu Noradell*: ideologia pura i dura

Sí, ideologia pura i dura. I encara amb més consistència un cop analitzada *La punyalada*. *L'hereu Noradell* és una història narrada amb un punt de vista clarament moralitzador, més doctrinal que didàctic, i essencialment pragmàtic orientat a la voluntat de l'autor, que és enviar un missatge molt clar als seus lectors: el que compta és la tradició. O sigui, parlant en plata, que el que compta és l'ordre jeràrquic i patrimonial establert temps ha en l'entorn rural dels propietaris amb hisenda, amb terres, amb poder adquisitiu. Paral·lelament, el que importa és la ideologia de la "muntanya catalana", de la política conservadora catalanista i antiliberal i de la religió catòlica com a ordenadora d'una societat estructurada a partir de la diferència de classes. També hi podem afegir el carlisme, evidentment.

En tot cas, Bosch de la Trinxeria és un autor que no presenta ambigüitats i que, en el terreny ideològic, té molt clar com ha d'escriure les seves novel·les, o amb quina intenció ho ha de fer. Ja he dit que això passa, segons el meu entendre, de tal manera que condiciona (negativament) la seva creativitat literària, que no té res de menyspreable. *L'hereu Noradell* és un exemple d'aquesta subordinació creativa al missatge ideològic, fet que empobreix la novel·la amb la manca d'elements literaris que aborden amb profunditat la condició humana, tal com el mateix Bosch de la Trinxeria es proposa de fer.

No és que vulgui pretendre que es contradiu, però en el pròleg del llibre ell mateix qualifica la seva història de "novel·leta". Jo hi atribueixo la modèstia (i la prudència), però qui sap si és ironia o ignorància. La qüestió és que el to de l'autor, en aquest prefaci, sembla honrat i és molt menys pretensiós/doctrinal que la novel·la. Bosch de la Trinxeria lamenta el problema de la llengua literària i la falta d'unificació i d'unes gramàtiques amb entitat, i també lloa, com hem explicat, Balzac i altres escriptors francesos: Dumas, Feuillet, Ohnet, Sand. Però la seva posició respecte al realisme i al naturalisme és vacil·lant, i la seva novel·la ho reflecteix. Un vacil·lació que es multiplica amb el problema de l'ambientació, ja que Bosch de la Trinxeria advoca per *entrar* al "gran món positivista" dels nostres costums, "on brollen los vicis, virtuts, flaqueses, passions, tempestats, riqueses i misèries de la vida social". Es fa difícil casar aquesta aspiració amb *L'hereu Noradell*, ambientada al món rural, a pagès, on no és que aquests grans temes sobre la condició humana no hi tinguin lloc, sinó que el món

positivista, el realisme i el posicionament ideològic de Bosch s'emboliquen amb poca fortuna i acaben per posar en relleu les costures d'una narració que podria haver estat alguna cosa més. Això no oculta la capacitat de Bosch de la Trinxeria a l'hora de fer les seves descripcions, especialment les paisatgístiques, d'una evocació virgiliana, com un realisme poètic, ni tampoc els ressorts de la novel·la com a document històric i, amb la panoràmica que ens brinda el pas del temps i l'anàlisi meditada sobre la situació política (i lingüística) d'aquella època, també literària. Ideologies a banda.

Probablement, el que més podríem retreure a Bosch de la Trinxeria respecte a *L'hereu Noradell* és el seu bucolisme ensucrat (i això que dic ja és redundant); la candidesa, la superficialitat, en gran mesura manifestada a través dels seus personatges, que no sols són estereotipats, sinó que també estan idealitzats i *docilitzats*. Que són poc profunds, en definitiva, des d'un punt de vista psicològic, i que són personatges massa esquematitzats, massa propis d'una faula bíblica doctrinària. Doncs bé, precisament això és el que, d'alguna manera, ens suscita *L'hereu Noradell*.

Si fem una comparació primària de la novel·la de Bosch de la Trinxeria amb *La punyalada* de Vayreda, resseguint el fil argumental que hem encetat ja fa unes quantes pàgines, tenim dos llibres que tenen poques coses en comú. Literàriament parlant, es podria dir que amb prou feines en tenen cap. Si ens tornem a situar al terreny moral, hem vist prou que *La punyalada* també fa el seu apropament, tímid però identificable, a la ideologia que defensaven Vayreda i Bosch, però l'escriptor olotí concentra quasi tota la seva càrrega, transformada en la moralització com a motor de l'obra, a *Sang nova*, que sí que té punts de contacte constants amb *L'hereu Noradell*, ja que en tots dos casos es tracta de novel·les que són pamflets ideològics. Al meu entendre, *La punyalada*, desembarassada d'aquesta càrrega, guanya molta frescor i creativitat literàries, impulsades per la profunditat psicològica i pel problema sociològic i, al final, ambiental, que regeix la seva trama, que desemboca en una solució o epitafi moral que em sembla tan vàlid i tan lògic com infructuós, si ens atenim a la immortalitat brutal de l'entorn com a força que s'hi oposa, amb el seu determinisme atàvic.

L'hereu Noradell no pretén enjogassar-se en aquestes controvèrsies. Qui sap si les imagina com a tals –és a dir, literàries. No, *L'hereu Noradell* juga en una altra lliga: la del missatge directe i concís en detriment de les possibilitats creatives. Comencem

parlant d'en Marçal, el protagonista, i comparem-lo amb l'Albert o amb en Jordi Fraginals. El que tenen en comú aquests dos últims (el punt de partida individual, el dilema i el repte amb què s'enfronten un i altre, la seva dimensió psicològica) no ho trobem en el protagonista de la novel·la de l'escriptor vallespirenc. Si més no, no ho trobem en els termes o en la complexitat antropològica que tenen l'Albert i en Jordi.

En el cas d'en Marçal, el punt de partida del seu conflicte no té res a veure amb els dels altres dos, ja que aquest es desencadena, des d'un punt de vista individual i de presa de consciència, quan el mal ja està fet, quan ja s'ha "corromput" a Madrid. I el dilema és tot un altre, perquè en Marçal ha traït la confiança del seu pare mort, ha traït el seu país i la seva llengua i ha traït els ideals de la seva condició: no ha preservat l'herència familiar, el bé més preuat en aquest entorn on el patrimoni és capital. També trobem aquesta lectura a *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, però Pous i Pagès busca l'efecte contrari, perquè la seva ideologia és contrària. En Jordi es rebel·la contra aquesta tradició inqüestionable, mentre que en Marçal lamenta el seu comportament per no haver-la perpetuat. Dues concepcions molt diferents, radicalment oposades, sobre com encarar el futur al món rural. I dues maneres igualment diferents d'explicar-ho.

No tornaré a esplaiar-me sobre el viatge d'en Marçal a Madrid i totes les implicacions ideològiques que hi ha al darrere, perquè ja han quedat ben explicades: l'hereu Noradell, infidel al patrimoni, i com a conseqüència d'això infidel a Catalunya. El que sí que faré serà parlar una mica més del conflicte dramàtic que això suposa des d'un punt de vista literari. Igual que a *La punyalada* i a *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, el conflicte esclata quan la novel·la ja és avançada, però, a diferència de les altres dues, no es percep com a latent en les pàgines que el precedeixen.

L'obsessió i els maldecaps de l'Albert, d'una banda, i els conflictes d'en Jordi, de l'altra, ja es fan evidents des de les primeres pàgines; en canvi, aparentment costa d'imaginar que, quan en Marçal se'n va a Madrid, es produirà tal conflicte. Dic *aparentment* perquè, de totes maneres, hom pot intuir que tard o d'hora hi haurà d'haver un gir narratiu. El problema més vistós en el cas de la novel·la de Bosch de la Trinxeria és, de nou, la poca profunditat psicològica del personatge. No és que no estigui ben caracteritzat ni matisat, però el lector troba a faltar informació: reflexions més elaborades, major proximitat i més defectes, independentment del [defecte] de deixar-se

engalipar per la sumptuositat madrilenya i l'encant pervers d'Espanya (Madrid) personificada com una *femme fatale*, si se'm permet dir-ho d'aquesta manera. Així és com Bosch de la Trinxeria dóna la impressió de posar-ho en context. En suma, el personatge d'en Marçal, tot i experimentar un procés més o menys metamòrfic (pecat, reconeixement del pecat, abatiment i esforç per redreçar la situació *–però el mal ja està fet*, com se sol dir), no ho fa amb la intensitat i la proximitat individual i penetrant de l'Albert i d'en Jordi.

La raó torna a ser la sempre, el mateix atzucac: Vayreda i Pous i Pagès construeixen, tots dos, una novel·la com a tal. Bosch de la Trinxeria, amb la ideologia com a punta de llança, elabora un pamflet amb una història coherent i ben dissenyada, però necessitada d'una sèrie de mecanismes i reflexions sense les quals no pot ser inclosa en el mateix estadi que les altres dues. Jo no diria que és "novel·leta", tal com ell mateix s'hi referí, però sí que sóc del parer que *L'hereu Noradell* reflecteix la ideologia teòrica del seu autor i, en un nivell més implícit, els seus dubtes tant en el camp de la literatura com en el de la política, fins i tot, tal com explica Castellanos, "de la seva pròpia identitat nacional". I és que certament, no hem d'oblidar el moment històric en què Bosch de la Trinxeria escriví la novel·la: una època en la qual Catalunya estava immersa en una enorme transformació: la vida a ciutat, la vida al camp, els usos i costums, les normes socials, la moral i la política, les infraestructures, l'art i la literatura, la llengua... i les relacions Catalunya / Espanya (etern *revival*). S'acostava el tombant de segle i s'acabaven els temps de la Renaixença. La burgesia començava a despuntar, les veritats decimonòniques s'esfilagarsaven, el carlisme havia fracassat, la revolució industrial deixava empremta i naixia el catalanisme polític *modern*. Bosch de la Trinxeria no mirava cap al segle XX, sinó que cercava la ¿solució? en el passat. Determinat per l'ambient? Sí. Possiblement. La conflictivitat i l'ambigüitat entre l'idealisme i el realisme ho poden confirmar.

Podria centrar-me detalladament en la resta de personatges que sobresurten al llarg de la novel·la, però crec que no és del tot necessari ateses les seves característiques, ja que, pel que fa a l'anàlisi, no aporten cap revelació especial, sinó que confirmen i allargassen aquesta superficialitat i estereotipació dels caràcters: els femenins, completament passius i càndids, bondadosos i generosos, d'una pietat

extrema; els masculins, del tot condicionats pel seu estament social (els masovers, el capellà, l'alcalde, els altres propietaris rurals...). Per ço parlem de barreja entre realitat i ficció, perquè aquesta estampa és massa idíl·lica i preconcebuda, massa bucòlica i irreal. És ben bé un pessebre. El realisme és una altra cosa: és vergonya i decadència, ràbia, follia, passió i defectes sustentats en caràcters més versemblants.

El romanticisme de Bosch, nuat intencionadament amb la visió ideològica que aspirava a transmetre, topava contra la realitat, contra la modernitat candent i fins i tot contra el regionalisme, malgrat que en altres aspectes en reflecteixi algunes de les idees (en una línia coincident amb la gent de l'Escola d'Olot: els germans Vayreda i Berga i Boix). *L'hereu Noradell*, una obra clau per entendre el devenir de la societat catalana (i no sols al món rural), també ho és per comprendre l'evolució de la novel·la catalana contemporània i l'època de traspàs entre corrents i moviments literaris en els aspectes lingüístics, estètics i, per descomptat, ideològics. La construcció nacional del país, ja se sap, és una quimera que sempre trobem a la cantonada, fonamentada aquí en una situació política i econòmica determinada.

L'hereu Noradell és una novel·la sobre la família, però sobre un tipus de família molt concreta: la dels propietaris rurals, que representen la típica "família catalana", base de la societat –catalana–, simbolitzada en la famosa "llar del pagesos" a què fa referència Vayreda a *Sang nova* d'una manera, tanmateix, poc ortodoxa en relació amb el discurs típicament jocfloralesc, defensor del pairalisme, del patriarcalisme i de l'harmonia social, en una família que integra no només l'estricte nucli familiar sinó tots els membres de la casa, dels masovers als mossos passant pels pastors i les minyones, els capellans –que mai no hi falten– i, si molt convé, les gallines). I encara no hem fet menció de l'última evidència ideològica de Bosch de la Trinxeria al final de la història, qual la pubilla de la família, la Mercè, salva els seus pares de la misèria i el fracàs a què es veien condemnats... casant-se amb el fill d'un altre propietari de la comarca, que precisament és el seu creditor. El remei, la solució, no és cap altra que ajuntar-se amb una altra família benestant. És allò que els castellans en diuen *rizar el rizo* o el *dios los cría y ellos se juntan*, però també el *deus ex machina* que el narrador, confós absolutament amb l'autor de la novel·la, es treu de la màniga per tal de presentar un final feliç, que vol dir que, després del conflicte, tot segueix igual i, per tant, l'ordre social es manté. Poca broma amb aquesta declaració de principis en relació amb els *problemes* derivats de la revolució industrial en el marc dels canvis i les

transformacions de tombant de segle al camp català, quan es produeixen els grans moviments de població cap a les zones urbanes, per treballar a les fàbriques, que hom intenta que siguin regides pel mateix paternalisme i pairalisme que el de la ja en crisi "llar dels pagesos"). Els problemes del patrimoni se solucionen amb un altre patrimoni. La ideologia no pot pas ser més clara, com tampoc pot ser-ho la comprensió de la posició social del mateix Bosch.

Tampoc he parlat en aquest subapartat de la fil·loxera, un problema que l'escriptor patí en primera persona. Aquesta plaga és una metàfora que s'ajunta amb la davallada d'en Marçal i amb la ruïna a la qual es veu abocada la família Noradell. És un bon recurs temàtic per obrir una mica més la ferida de la misèria que s'abraona sobre seu. Un altre aspecte digne de menció és la política de la qual, explícitament, parla la novel·la. Comparteixo l'opinió de Vicenç Pagès Jordà a l'article "L'Empordà al segle XIX", publicat a la *Revista de Girona*, quan diu (2012: 83) que els capítols dedicats a les eleccions "són els millors del llibre". L'humor grotesc i caricaturesc que contenen és francament estimable, i divertit.

"L'autor hi plasma [...] la lluita entre el candidat de Madrid i l'hereu Noradell, que simbolitzen l'oposició entre Espanya i Catalunya: «Sa honradès, son caràcter franc, català, topava amb aquelles costums de xatxarra i fingiment que caracteritzen los pobles decadents»", escriu Pagès Jordà. Tòpics, generalitzacions i exageracions, ben cert, però la gràcia de la caricatura és aquesta. Torno a citar Pagès Jordà perquè la següent observació em sembla molt encertada, i parla d'un altre tema que hem tocat tangencialment i que també té molta rellevància en l'entorn de Bosch de la Trinxeria: el caciquisme (acompanyat d'humor, això sí): "La visita del candidat a Rabós és el *Bienvenido, Mister Marshall* del caciquisme. Encara sort que l'alcalde, que va fer el servei militar lluny de casa, xampurreja el castellà: «Quiere esmorzá, senyó diputao? Si quiere xacolata o un tall de botifarra, le haré portá de mi casa». Les diferències són ètniques i lingüístiques. Bosch de la Trinxeria esmenta «l'antipatia de raça que fa incompatible la diferència de caràcter, de pensar, de costums, de llenguatge». Abans d'anar al míting (ells en diuen «la funció», com si fos un espectacle de circ), un dels assistents avisa: «Si porteu diners a la butxaca, no en tragueu la mà»". Sublim. I hem de pensar que l'autor se'n riu, justament, dels alcaldes *reals* que governaven als pobles de

l'Alt Empordà (aquesta manera de tractar el caciquisme, curiosament, és denunciada per Vayreda a través d'un discurs més polític a *Sang nova*, però que Berga i Boix satiritza en totes les seves novel·les i relats breus).

En el transcurs de la novel·la de Bosch, els esdeveniments i els comportaments dels personatges són més aviat previsibles, i tot i que la força narrativa de la història comença amb una certa potència (situant molt bé l'entorn, amb la presentació dels personatges), al final la seva força inicial acaba decaient per causa de la inèrcia de la sistematització argumental, arrelada en les intencions moralitzadores de l'autor.

Castellanos parla del valor històric i literari de la novel·la en tant que transmissora d'una època i d'un entorn, que secunden la preferent transmissió d'una ideologia, però penso que es pot entendre, de la mateixa manera, pel seu valor documental global, indicatiu del funcionament de la societat de l'època (la societat rural) i realment vàlid des del punt de vista historiogràfic. Tal com diu Pagès Jordà (2012: 83), "no tenim gaires novel·les que ens parlin de l'Alt Empordà de finals del segle XIX amb coneixement de causa", si bé aquest "coneixement de causa" caldria agafar-lo amb pinces des del moment que el realisme de Bosch de la Trinxeria no és realisme, sinó idealisme. Per tant, com a mínim, és un document qüestionable. Però ja sigui a través de les seves descripcions (sovint sumptuoses, sovint precises, sovint de caire poètic, sovint exagerades, *idealitzades*) o a través dels diàlegs, Bosch deixa gravades les particularitats del seu entorn, i en això sí que li atribueixo coneixement de causa. La parla, els costums, el paisatge... En aquest aspecte, el pes de la ideologia i de la superficialitat dels personatges pot quedar en un segon terme.

El valor històric que té, en conclusió, em sembla el seu tret més remarcable per damunt de qualsevol altra cosa, sobretot tenint en consideració que el paper que hi juga la ideologia és tan evident. Les novel·les d'aquesta època de canvis són un llegat tant històric com literari que deixen constància d'una societat dividida, inestable, amb una literatura dispersa i amb una llengua mancada de normativa. Els escriptors, els novel·listes, parlen indefectiblement de tot això d'una manera més o menys oberta, amb més o menys fortuna i amb més o menys voluntat ideològica, però gairebé en tots els casos podem parlar d'aquest valor històric i, a voltes, documental. El té *L'hereu Noradell* i el té *La punyalada*, cadascuna amb els seus entorns definits, i també el té *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, amb la diferència que surt publicada uns anys més

tard, *plenament* modernista, amb totes les implicacions i inferències que això suposa.. Per tant, Pous i Pagès parteix ja d'una incipient tradició novel·lística en la qual s'inscriu dialècticament, és a dir, la qüestiona *des de dintre* –com també ho fa Víctor Català, d'altra banda, amb l'escàndol prou conegut de la crítica

Acabaré la part dedicada a Bosch de la Trinxeria amb una última reflexió: és cert que *L'hereu Noradell* té una sèrie de mancances i que pot ser titllat de pamflet ideològic o de novel·la amb una trama narrativa més aviat fluixa, però em sembla just fer un exercici de panoràmica històrica i tenir present que, en aquella època, la literatura de casa nostra rarament comptava amb aquestes *grans* novel·les que molts crítics contraposen a la història narrada per l'autor de La Jonquera (començant perla gent de L'Avenç a partir del moment que l'actitud modernista en converteix en moviment, a partir de 1890-1891). Tenir en compte el context (l'espai, el temps) és indispensable. No resulta estrany, és clar, que *L'hereu Noradell* es considerés passada de moda. Gens estrany: com hem dit, Carles Bosch de la Trinxeria no girava la vista cap al segle XX, sinó cap a la dreta, cap al passat *tradicional*.

4.3. *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*: la llibertat contra el determinisme

La novel·la de Pous i Pagès és el resultat de l'assentament dels canvis i les vacil·lacions estilístiques, temàtiques i lingüístiques de l'època més fecunda de Bosch de la Trinxeria (i també de Vayreda). *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* confirma la instauració del Modernisme i tota la concepció ideològica, nacional, que tenia el moviment al darrere, amb una influència palpable en el camp de les arts i de la política, però també en el de les relacions i les normes socials, tant al camp com a la ciutat. Al mateix temps, és una novel·la que *contesta* les altres dues tant pel missatge que transmet com pel resultat final.

Contesta *La punyalada* en el sentit que, davant el determinisme de l'ambient, entès com a força negativa condicionant de la vida dels individus, en Jordi Fraginals acaba "imposant" els seus valors i la seva lluita, fent de la revolta una justificació necessària per enfrontar-se a l'entorn, a la tradició i, exagerant una mica els termes, a la maldat. És cert que aquest concepte, com a tal, té un pes molt més destacat a *La punyalada*, amb una relació indeslligable amb la Natura, però en tots dos casos els protagonistes es troben en situacions en les quals han de fer front al seu determinisme implacable. La diferència és aquesta: l'Albert (que ja té unes altres motivacions: desig, impotència, ràbia... fruit de l'egoisme i la pusil·lanimitat) cau doblegat en aquest medi, esqueixat psicològicament, trastornat, i en Jordi, després de passar penúries, amargors i dificultats, aconsegueix transcendir-lo. Algú pot entendre que això succeeix perquè els seus propòsits com a individu són més "profunds" i més nobles que els de l'Albert, i seria una explicació raonable, però independentment d'això hem de tenir present que el context d'una i altra novel·la és molt diferent. Comparteixen el determinisme de l'ambient com a força negativa, opressora, però el contingut i el missatge final no tenen res a veure, i en aquest aspecte la ideologia torna a ser protagonista.

La vida i la mort d'en Jordi Fraginals, lògicament, també contesta *L'hereu Noradell*. El determinisme de l'ambient que tan frontalment critica i enfronta el seu protagonisme és el valor més sagrat des del punt de vista de la novel·la de Bosch de la Trinxeria. Amb dos posicionaments ideològics completament allunyats l'un de l'altre, cada autor orienta la construcció literària dels esdeveniments i el caràcter dels personatges en funció d'això. Bosch, amb els dèficits i els inconvenients que hem descrit, i Pous i Pagès amb la determinació i el bagatge d'un moviment en plena

consolidació i amb uns conceptes molt clars. Recordem-ho: polítics, estètics i literaris. La corrupció d'en Marçal només s'explica per la traïció a la terra, a la tradició, a l'herència (al país, com a hipèrbole), que és justament el que desitja fer en Jordi: trencar amb tot això. La profunditat psicològica del segon fa que la novel·la adquireixi un altre tamís i que, a part del tema ideològic, Pous i Pagès sondegi amb escreix la condició humana.

En el cas de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* podem parlar perfectament de "drama rural" (prenent de referència la primera etapa de la narrativa de Víctor Català, que li donà aquest nom). És una novel·la que expressa perfectament aquesta idea, i no em semblaria una manera tan adequada de definir *L'hereu Noradell* o *La punyalada*. En el primer l'impacte del drama té molta menys rellevància de la que podria tenir en el conjunt de l'obra, precisament a causa de la manera amb què Bosch de la Trinxeria explica la història. Encara que sigui l'eix central de la trama quan es consuma la "traïció" d'en Marçal, no té la preponderància holística que trobem a *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, on el drama és viscut amb una intensitat molt superior pels motius que he explicat: la profunditat psicològica d'en Jordi i la tècnica narrativa utilitzada per Pous i Pagès.

En el cas de *La punyalada*, parlar de drama semblaria més encertat, això està clar, però jo no ho qualificaria tant de drama rural, sinó de drama *de muntanya*, i amb una manera d'entendre el *drama* bastant diferent que en el cas de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*. El drama de l'Albert té imponderables més obscurs i funestos que els d'en Jordi, que a pesar de ser dramàtics són nítids i tenen una espècie de santedat. L'Albert, pel contrari, acaba pertorbat, enfollit, trastornat. Però la diferència no és només aquesta. Si ens tornem a situar en la qüestió del determinisme ambiental, a l'obra de Pous i Pagès el protagonisme acaba sortint amb integritat de la seva lluita, i d'alguna manera podem entendre que en surt com a vencedor (com a vencedor moral, si més no), encara que la seva història acabi amb la mort, que és més dolça perquè la moral ha triomfat. A l'obra de Vayreda el desenllaç és un altre: la moral queda anorreada i el medi destrossa el personatge per dins i per fora. El penediment i l'acceptació final de culpa, en realitat, no fan altra cosa que donar implícitament la raó a l'ambient, confirmant obtusament i malaurada la seva maldat.

Igual que Bosch de la Trinxeria i que Vayreda, Pous i Pagès trasllada a l'escena els problemes ideològics i socials que hi havia en aquella època, i com diu Jordi Castellanos, això és un dels trets més distintius de la seva obra, realçada des de la perspectiva purament literària per haver sabut equilibrar "la formalització novel·lística i l'afany ideològic que pretenia". Aquest era el repte, i aquesta era la demostració de la consolidació efectiva del Modernisme.

La vida i la mort d'en Jordi Fraginals és el reflex de l'assumpció modernista. Unificació i normalització de la llengua i la cultura, integració de la burgesia com a classe social representativa del moviment, professionalització del novel·lista, definició de la idea nacionalista de país i aires de progrés en general (recordem Marfany: el Modernisme es pot explicar com el procés de transformació de la cultura catalana, de cultura provinciana, regionalista i que mira cap al passat, a una cultura moderna, europea i nacional). El Modernisme era la floració perfecta de l'individu i de les arts, de les grans novel·les i de les emocions humanes.

En Jordi Fraginals és l'exemple literari d'aquestes motivacions. Però a més és un lluitador a la força. No perquè no vulgui o no pugui lluitar, sinó perquè l'entorn on ha crescut ho ha determinat així. Quan neix no és si no "energia humana en potència" (Castellanos) abans que la societat no el reprimeixi. Està destinat a enfrontar-s'hi, a lluitar a la contra del que representa simbòlicament, la Natura: el determinisme que *és* la "maldat" a *La punyalada*. I a fer-ho contra la seva família, contra el seu pare. La càrrega revolucionària que això té és immensa. Una declaració d'intencions. El seu pare és un antagonista que, a diferència de l'Ivo, a penes té cap qualitat. És un home obstinat i despòtic que no valora per res les inquietuds i la llibertat del seu fill i només té en compte la tradició i l'obligació "moral" de fer el que "toca". Dic que l'Ivo té algunes qualitats (és atractiu, és intel·ligent, és galant, és audaç, etcètera) perquè és un tipus de dolent molt més suggerent que el pare d'en Jordi, però s'entén que tals qualitats no són en cap cas positives atesa la maldat congènita del personatge. A *L'hereu Noradell*, per contra, els dolents són els espanyols i la fil·loxera. Res a veure.

Un altre aspecte que mereix atenció, em fa l'efecte, és el procés que experimenta en Jordi, en particular la seva fase d'abatiment, quan es converteix en un mort en vida (com l'Albert) i s'abandona passivament al curs de les coses, com si es mimetitzés en

una pedra, en un mineral o en un vegetal. En aquests moments, també adopta l'actitud del fatalisme rus, tan habitual en Dostoievski: el nihilisme abdicatiu. Al costat de la imatge del soldat (rus) que es deixa caure sobre la neu perquè la campanya (la vida) li pesa en excés, en Jordi es converteix en una fruita que cau de l'arbre i es queda a terra subjecta, en efecte, al determinisme ambiental. En aquest cas amb la seva claudicació. He fet esment de Dostoievski i no ho he fet perquè sí. Tot seguit explicaré per què.

Ja he parlat en el marc teòric, i també en aquest apartat, de la importància de les emocions "abans que la consciència", i per tant abans que la voluntat. L'emoció és la clau per la tornada d'en Jordi a la vida, a la lluita, però a la lluita, ara sí, per trobar el seu lloc al món i intentar ser feliç. Aquí és on "recomença l'home". A la novel·la *Crim i càstig* de Dostoievski (traduïda brillantment al català per Andreu Nin, per cert), el protagonista Raskòlnikov comet un assassinat, amb motivacions filosòfiques que no eliminen l'estupidesa de l'acte, i el sentiment de culpa l'acaba devorant. La seva alienació és dramàtica, com no podria ser d'una altra manera, i, per dir-ho d'una altra manera, s'acaba allunyant de la gent que l'envolta i de la resta del món: s'abandona. Què el salvarà? Les emocions.

Concretament, l'amor. L'amor per una dona. Igual que en Jordi Fraginals. Els antecedents no són els mateixos, però tant en Jordi com el protagonista de *Crim i càstig* han sofert un daltabaix que els ha convertit en éssers passius, que han abdicat de la vida. Actitud inversa a la del nihilisme actiu típicament nietzscheà. Aquest abandó, aquesta abdicació, els allunya de la mateixa condició humana. Per això, quan s'enamoren, tornen a la vida i recuperen la consciència. Aquí, el paper de la figura femenina, relacionat altre cop amb l'amor (un binomi clàssic de la literatura), té una incidència contrària al paper de la Coral·lí a *La punyalada*, ja que és la causant, en l'origen del seu mal, de la desgràcia de l'Albert. El desconhort ja està instal·lat en el seu protagonisme, és veritat, i barrejat amb l'odi per l'Ivo encara fan que la seva situació sigui més penosa, però la raó bàsica per la qual s'enfronten és perquè lluiten *per* ella. No pas al seu servei, sinó per posseir-la. La visió de l'amor, en Vayreda, és molt més tèrbola i decadent, i la presenta amb la interferència del desig i les pulsions més animals com a distorsions del sentit comú. La figura de Coral·lí és perdedora, mentre que la d'Alberta, l'enamorada d'en Jordi Fraginals, és salvadora. Dostoievski acompanya aquesta salvació amb una

sèrie de lectures bíbliques, bastint un pont entre l'amor i la fe, que són els dos pilars que tornen a fer que l'home vulgui *creure* en la vida.

A *L'hereu Noradell*, la personalitat femenina queda esbossada al costat de la dominació dels personatges masculins, que simbolitzen l'acció, la diligència, la presa de responsabilitat, al costat d'unes dones que són meres figures passives que treballen a la casa i esperen un hereu de casa bona que es vulgui casar amb elles. I això, en el marc d'una novel·la que no aprofundeix en la caracterització de cap personatge, tal com fan Vayreda i Pous i Pagès. Tanmateix, Bosch de la Trinxeria també cedeix un espai de protagonisme a la figura femenina i a l'amor; de fet, acaba sent, com en el cas de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, la salvació, el que passa és que es tracta d'un altre tipus de salvació. Si en Jordi se salva de l'abandó de la vida i torna a ser home, a *L'hereu Noradell* el que se salva és la idea, la projecció, el futur de la família, en el radi de concomitàncies en què s'ajunten hereus i pubilles de propietaris rurals. Quan la família Noradell està arruïnada, la Mercè, la filla d'en Marçal, s'enamorarà d'un jove de Castelló d'Empúries marxat a Cuba, d'on torna amb l'èxit sota la màniga (calés), i s'hi acabarà comprometent. La salvació, doncs, no és la de l'individu, no és la d'una persona abatuda per les contradiccions i els impediments d'una vida convulsa i d'un destí capritxós. No, la salvació és la de la família, i simbolitza sense volta de full la defensa d'una ideologia basada en la tradició que és allò contra què es rebel·la en Jordi. La dona i l'amor hi juguen un paper decisiu, per descomptat, però el resultat que es deriva del seu protagonisme no coincideix, naturalment, ni amb el de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* ni amb el de *La punyalada*. Perquè l'amor, al capdavall, és una construcció cultural i, per tant, amb la paraula no en tenim prou per saber quin significat té en cada moment.

Personalment, trobo molt interessant el dilema entre la revolta o la mort que ha d'afrontar en Jordi Fraginals, perquè és un concepte literari típic de les *grans* novel·les, àmpliament estudiat per filòsofs i sociòlegs. El protagonista de la novel·la de Pous i Pagès, en darrer terme, acaba imposant la seva voluntat i, com diu Castellanos, "pren per primera vegada una decisió lliure, la de deixar el seminari", la qual cosa esdevé transcendental. Curiosament, és l'antítesi del fatalisme anterior, conseqüència del nihilisme abdicatiu. La presa de consciència d'en Jordi farà que actuï seguint l'instint (i

també les raons) de la seva llibertat, a desgrat de la violència que suposa en aquest entorn determinista fatídicament dominat per la presència d'un pare impermeable al diàleg. La tornada d'en Jordi a la vida és un renaixement necessàriament dolorós, però és, també, el començament de la seva "autorealització" (Castellanos). En aquest cas, el punt de partida és el nihilisme contrari: l'actiu (àdhuc creatiu), aquell que del món tal com és jutja que no hauria de ser i que, a diferència del passiu, decideix enfrontar-s'hi i lluitar per canviar-lo. I és la voluntat de poder nietzscheana la que activa el seu mecanisme. Del soldat que cau a la neu, a l'home renascut que passa a l'acció per domar l'entorn, la natura, les forces immutables de l'ambient. Aleshores, la revolta el salva (consciència), però això succeeix perquè abans l'ha salvat l'amor (emoció).

Trobar sentit a la vida és el que fa que en Jordi es plantegi què ha de fer amb la seva existència. Això, *trobar sentit a la vida*, és un altre imperatiu ineluctablement modern. La recerca d'aquest *sentit*, a més, s'expandeix a la seva obra, a tot allò que deixarà a la terra quan li arriba la darrera hora. I en aquest moment, quan és a punt de morir, és capaç de trobar una serenor gairebé insospitada en la imatge de l'alzina centenària que perdura; "els nomes neixen i passen, i la vida és la mateixa". Sensacional. Amb aquesta reflexió tanca definitivament el cercle de la seva lluita i de la recerca de sentit a la seva vida i a la seva obra. Ja l'ha trobat (ho ha *entès*): ser ell mateix, amb tota la dignitat i el sacrifici que comporta. I deixar un futur per als seus fills, el resultat de construir la humanitat amb el seu granet de sorra. La humilitat i la serenor d'aquest pensament ulterior guarda relació amb l'anhel definitiu de Goethe, que primer aspira a ser un superhome i al final el que desitja és ser un més d'aquesta-nostra humanitat que *passa* mentre "la vida és la mateixa". En Jordi no resulta vençut, sinó victoriós, perquè ha trobat sentit a la vida (el mateix que ocorre a la Mila de *Solitud*).

L'Albert, el protagonista de *La punyalada*, també acaba per trobar-ne un, però no pot ser de cap manera un sentit que li permeti sortir-ne victoriós. De què? De la seva campanya, de la vida, perquè l'Albert queda marcat pels esdeveniments que ha viscut i no podrà sobreposar-s'hi encara que, un cop acoltellat per la Coral·lí, comprengui l'enorme follia que ha regit les seves accions i experimenti, segons com, una lleu serenor. Reconec que és un tema àmpliament discutible i defensable des de diferents punts de vista, ja que podem entendre la serenor final de la vida com a resultat d'un

aprenentatge que clou amb la "confessió" (que és l'expiació culminant) de l'Albert. Això és un punt de vista vitalista, és clar. Però jo em decanto més per la visió decadentista, que considera que, senzillament, l'individu no té escapatòria. I per això mateix tendeixo a pensar que l'Albert queda marcat per sempre pel seu passat, de tal manera que ni el penediment ni la confessió resulten suficients per garantir-li una serenor final *real*. La memòria és capritxosa. A *L'hereu Noradell*, la mort, tot i que no té una presència molt recurrent a la novel·la, és un element imprescindible pel seu desenvolupament i pel missatge ideològic subjacent que Bosch de la Trinxeria vol fer arribar al lector, i, doncs, sura, com un pes mort (mai millor dit) fins al seu desenllaç.

El vell Noradell, el pare d'en Marçal, és el personatge la mort del qual impregna el desenvolupament de la història amb la sapiència i el rigor, la tradició i el respecte del passat tradicional, immutable: conservar les terres, l'herència, el patrimoni i el patriarcat. Ras i curt. El pare d'en Marçal és l'home que, amb un tipus de serenor molt diferent de la que experimenta en Jordi (o fins i tot l'Albert), poc abans de morir, li transmet el missatge més important que pot transmetre al seu fill: "Sies bon pagès; viu en ta casa pairal, al centre del patrimoni. Hi trobaràs pau i benestar. Encara que ta posició te permeti viure a ciutat, no segueixis l'exemple de tantes famílies de l'Empordà, que s'han arruïnat per volguer imitar la gent d'alt to, confiant a procuradors llurs hisendes. Recorda't que en aquest món l'home que té quartos és saludat i ben vist per tothom i el que es torna pobre per sa culpa és despreciat i ningú en fa cas... Recorda't de l'hombria de bé dels Noradells. Segueix llur exemple". Talment com si li estigués predient el futur. No costaria gaire imaginar-se Carles Bosch de la Trinxeria, en persona, pronunciant aquestes paraules (aquest discurs resumeix la intenció de la seva obra), com tampoc es fa difícil imaginar-nos en Jordi Fraginals encaixant-les i començant a covar el sentiment de rebel·lió per derrotar el concepte clau en totes aquestes històries: el determinisme de l'ambient.

6. Conclusions

Arribem a la part del final del treball. En aquest punt de tancament, el primer i més assenyat que es pot fer és girar la vista cap enrere, emulant Bosch de la Trinxeria a finals de segle XIX, i tornar a llegir els objectius que em vaig plantejar en el moment de començar a redactar aquest TFM.

Primer, en vaig definir un de "principal": identificar les característiques de la literatura rural ambientada a les garrotxes havent fet la lectura de les novel·les *La punyalada*, *L'hereu Noradell* i *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, de Marià Vayreda, Carles Bosch de la Trinxeria i Josep Pous i Pagès, respectivament, que situen la seva acció a l'entorn (o al bell mig) de les muntanyes que fan frontera amb la Catalunya del Nord, avui anomenada [departament dels] Pyrénées-Orientales. Aquest objectiu "principal" també tenia en compte la detecció de diferències remarcables entre elles, per tal de comprovar els distints apropaments literaris en aquest territori que tots tres coneixien. En el mateix paràgraf, parlava de l'estil narratiu i la intencionalitat dels autors com a pedres de toc per comprovar-ne la ideologia, fixada o aproximada, i les seves convencions morals, polítiques i artístiques. Tot això donava substància al meu objectiu principal. Abans de posar les conclusions a la pantalla em limitaré a afegir que la resta del treball ha seguit aquesta pauta, i que, consegüentment, estic en total disposició d'escriure-les. Abans, però, faré un breu repàs dels objectius "específics".

Me'n vaig plantejar set, i tots es ramificaven del tronc de l'objectiu principal. Primer, pretenia comparar *La punyalada* i *L'hereu Noradell* com a novel·les properes a la Renaixença (donant per entesa la seva ambientació al món rural). El segon objectiu específic era esbrinar el seu és del llenguatge en relació amb el resultat final de la novel·la i la vacil·lacions lingüístiques. El tercer, analitzar els personatges. El quart, el cinquè i el sisè parlaven de traslladar aquestes observacions a la novel·la de Pous i Pagès, propera al Modernisme, per fer una comparació completa i decisòria entre les tres novel·les i entre els dos moviments literaris en qüestió. Per últim, incidia un altre cop en el rol de la ideologia com a concepte fonamental d'anàlisi.

Fet aquest recordatori, ara toca girar la vista cap endavant, com si fos un modernista, i escriure les conclusions finals sobre tot el que acabo d'apuntar.

Sobre les característiques de la literatura rural ambientada a les garrotxes haig de dir, en funció de les tres lectures que he fet, de les opinions dels teòrics que he llegit i dels meus propis criteris, que són força disperses entre elles independentment de la ideologia o el corrent literari que segueixen o semblen seguir. L'explicació principal la trobem en l'època de canvis i transformacions (socials, artístiques, tecnològiques, polítiques, ideològiques...) de finals de segle XIX, que també afectava la literatura i la seva llengua d'ús, en aquest cas un català orfe de gramàtica normativa. Els escriptors, i en el cas que ens ocupa els novel·listes, estaven bastant indefensos a l'hora de fer servir una llengua *coherent*. Vayreda i Bosch ho exemplifiquen bonament. El cas de Pous i Pagès és una mica diferent, perquè va poder aprofitar-se de l'estructuració del moviment modernista (en totes les esferes: ideològica, política, social, literària... i lingüística, sens dubte) en el moment d'escriure *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*.

La segona raó que explica tal dispersió és la tan repetida ideologia. I efectivament, hem pogut comprovar que tenia una incidència més que considerable en el contingut de les novel·les i en la seva manera d'explicar-lo. Bosch de la Trinxeria és l'exemple més clar d'un autor el motiu creatiu més preeminent del qual és la seva posició ideològica, traduïda literàriament en una novel·la en la qual tenen molta més transcendència el missatge i a la doctrina moralitzadora que transmet, de la mà de l'idealisme, que no pas la tècnica narrativa, la caracterització dels personatges o l'exploració de temàtiques i actituds associables a l'home "modern" o a la novel·la "europea". Bosch barreja idees i conceptes: romanticisme, realisme, naturalisme i costumisme, i la seva mixtura acaba tenint forma d'història amb poca profunditat psicològica, amb personatges més aviat plans, i envoltada d'una atmosfera de candidesa i superficialitat massa evident, cosa que esdevé més manifesta encara al costat de *La punyalada* o de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*.

Encara hi ha una tercera raó de gran abast: les històries en si. A pesar de les seves similituds en alguns aspectes, cadascuna té la seva pròpia entitat, al marge de la ideologia. *La punyalada* narra una història inusual ambientada a muntanya sobre un home que es va esfondrant psíquicament per culpa de la seva debilitat i per la influència descarada del medi on habita; *L'hereu Noradell* parla d'una família benestant de

propietaris rurals que s'arruïna per culpa de la insensatesa de l'hereu i de la irrupció de la fil·loxera; *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals* ens explica les desventures d'un jove que es nega a seguir els dictàmens de la tradició, que l'obliguen a ser capellà, i que decideix enfrontar-se al seu pare (i al seu medi) per fer valer la seva rebel·lió.

A partir d'aquí, cada història segueix uns paràmetres i persegueix uns objectius precisos. El gran objectiu de *La punyalada* és demostrar que el determinisme de l'ambient, aquest concepte que s'ha demostrar tan important al llarg del treball, és el gran triomfador de la història, fins i tot per damunt de la moral o de la virtut, del coratge o de la honestedat. *La punyalada* és una tragèdia d'un cap de llibre a l'altre, i no hi ha cap protagonista que en surti indemne: l'Ivo acaba mort (sang i fetge); la Coral·lí, pertorbada, objecte de possessió i de violació per part dels dos homes que "lluiten" per ella (tot i que el seu honor i la seva dignitat en surten reforçades, conviu amb l'horror i es veu obligada a clavant el punyal a l'home que hauria volgut estimar); l'Albert acaba enfollit, paranoic, desbocat, just abans de fer allò que havia intentat el seu enemic (violar la Coral·lí) i d'assumir el seu esfondrament. Hi ha qui em retraurà, com he comentat abans, que el seu final és menys funest que redimit gràcies al penediment i a la confessió, que li proporcionen una pau i una "saviesa", però ja he expressat el meu punt de vista decadentista sobre aquesta qüestió. És a dir: el dolent acaba mort, però els altres dos acaben tocats... per sempre. Al meu entendre, aquesta novel·la (francament original i admirablement expressiva) té en les pulsions sexuals, l'erotisme i el desig tres pilars indiscutibles, que no són els únics, però que són indispensables. Penso que es troben al darrere de tota l'acció i que alimenten, de manera insana, els pensaments dels dos protagonistes. I això contribueix a donar validesa a la idea de Mc Govern sobre el Mal que és propi de l'entorn, que ho predisposa tot cap al seu desenllaç fatídic, al qual s'arriba per mitjà de l'animalització (de l'Albert) i la violència, la sang i el fetge, amb descripcions impressionants (sadomasoquisme?), que fan que l'home, en procés de bestialització, es fusioni mica en mica, cada vegada més, amb aquest medi governat per la maldat, que erosiona consciències i que es perpetua per damunt de la moral (i la bondat, és clar). És una conclusió fatalista, principalment, però justament perquè és fatalista vull manifestar la meva gran fascinació per aquesta novel·la: genuïna, versemblant, realista, macabra i trepidant.

L'hereu Noradell, per la seva banda, té per intenció més substancial fer arribar al lector quin és el posicionament ideològic desitjable en una època de canvis; una època inestable. Aquest posicionament és el dels homes "d'abans", amb la moral i la idea de nació "d'abans", d'una Catalunya Vella definida a través del conservadorisme i el catolicisme, de la propietat, en què el manteniment d'aquest ordre establert, amb diferència de classes i de jerarquies, és l'aspiració més senzilla i més noble a què s'ha d'aspirar. Una visió, per tant, *elitista* i diferenciadora, que només pot ser idealista en un context tal. M'he oblidat d'afegir-hi el carlisme, la cirereta d'aquest uniforme pastís de dretes. Bosch de la Trinxeria, igual que Vayreda, se situa en aquesta òrbita: defensor del proteccionisme, impulsor de les Bases de Manresa, propietari rural... o sigui que no és estrany, al contrari, que vulgui aprofitar la literatura per escriure una (de tantes) novel·la de tesi. Tal com he explicat anteriorment, la seva habilitat com a narrador es veu perjudicada per l'interès, per la magnitud, del missatge ideològic. La novel·la, des del meu punt de vista excessivament criticada (i no hi ajuda gaire que sigui escrita per un home de dretes), no aconsegueix bastir una trama i uns personatges que convencin, perquè són esquematitzats i estan tenyits de candidesa, i no són polièdrics. Hom hi troba a faltar, així mateix, l'exploració psicològica de *La punyalada* o de *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*. Com hem vist, en aquesta història el determinisme de l'ambient també hi és protagonista, i, en unes altres circumstàncies, també s'acaba imposant, tot i que aquesta és una idea poc versemblant en una època en què aquesta jerarquia estava a punt de rebre una estocada en favor d'una nova classe social, els burgesos, que trobarien en el Modernisme el *seu* moviment per consolidar el poder social. És a dir, a la novel·la, el determinisme de l'ambient d'aquest medi rural (la tradició, el patrimoni, la família...) acaba triomfant, però això no s'adiu amb la realitat.

I en últim terme, *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*: el propòsit de Pous i Pagès en aquesta novel·la, que representa amb encert (gairebé diria que amb un gran didactisme) les idees i les constants temàtiques del Modernisme, era enfrontar-se al determinisme del medi, tan instaurat en les societats rurals del seu temps. Amb el benentès que les seves conviccions polítiques eren unes altres, l'autor escriu una història en què dóna protagonisme a un personatge idealista, inconformista, rebel, però subjugat per la pressió familiar (paterna), el pes de la tradició (es veu forçat a ser capellà, perquè sí, perquè li toca, i au) i els conflictes que ha de suportar, i superar, arran d'aquesta

controvèrsia. L'enfocament de l'individu com a ésser amb anhels i contradiccions està molt ben trobat, i està igualment acompanyat, complementat, per la seva amplitud com a personatge polièdric i la seva profunditat psicològica. En Jordi viu un procés evolutiu, ondulant, i passa de l'abatiment i la renúncia més extrems (abúlia: nihilisme abdicatiu) a la consciència i al compromís més decidits (voluntat: nihilisme actiu). L'home contra el destí. El que potser sorprèn (o si més no resta una mica de solidesa a la tesi sobre l'individu protagonista amb els seus conflictes que busca un *sentit* a l'existència) és que la novel·la no estigui narrada en primera persona, com en el cas de *La punyalada*, que en molts aspectes està clarament més a prop del Modernisme que del moviment al qual se situava ideològicament el seu autor. Les obres de Pous i Pagès de Vayreda tenen punts de contacte en aquest individualisme i en l'enfocament teòric de l'acció: la lluita de l'home contra el determinisme de l'ambient simbòlicament equiparable al mal. En el cas d'en Jordi, el resultat acaba sent positiu, per resumir-ho amb una paraula, però en el de l'Albert la cosa no acaba bé. La clau que ho explica rau en la manera que aborden l'enfrontament amb l'entorn, en cada cas. En Jordi ho fa mogut per la convicció i la creença en els seus ideals; l'Albert ho fa per ràbia, per odi, per avidesa de carn i de sang. *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*, per acabar, també té una carrega moralitzadora important, però jo diria que en seu cas és sobretot didàctica. Des del meu punt de vista, en destacaria l'humanisme, l'essencialisme de l'amor i, per rematar la feina, la voluntat de poder.

En aquest últim paràgraf diré que, en bona mesura, els objectius que em plantejava s'han complert. He identificat les característiques d'aquestes novel·les, he advertit les seves diferències i he relacionat els conceptes que guardaven relació els uns amb els altres. Les reflexions dels teòrics que he llegit m'han estat de gran ajuda i m'han permès mostrar-me més lúcid a l'hora d'exposar els més arguments. Intentant resumir aquest apartat amb poques línies, destacaré que el determinisme de l'ambient és indispensable per entendre les tres novel·les, que la ideologia dels autors, no tant en el cas de *La punyalada* (on la subordinació és molt menor i fins i tot anecdòtica) explica com s'escriuen i amb quines intencions i que, deixant de banda tècniques narratives i ideologies, totes tres atorguen a la dona un rol decisiu pel seu desenllaç (atenció amb la perspectiva de les teories de gènere). Es podria dir que sense elles res seria el mateix.

6. Bibliografia i webgrafia

BALCELLS, Josep M (1972), "Carles Bosch de la Trinxeria i «L'hereu Noradell» a *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Girona, Institut d'Estudis Gironins http://dugi-doc.udg.edu/handle/10256/6291

BOSCH, M. Àngels (1999), "Josep Pous i Pagès o l'experiència de la modernitat"a la *Revista de Girona*; síntesi del llibre *Pous i Pagès. Vida i obra* (1997) Girona, Diputació de Girona http://www.raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/103644/129805

BOSCH DE LA TRINXERIA, Carles (1979), *L'hereu Noradell*. Barcelona, Edicions 62 i "la Caixa"

BRUGADA, Josep (1987), "Josep Pous i Pagès: la novel·la, el pairalisme i els vincles amb el pare" a la *Revista de Girona*. Girona, Diputació de Girona http://www.revistadegirona.cat/recursos/1987/0124_053.pdf

CAMPS ARBÓS, Josep (2011), "Carles Bosch de la Trinxeria i la novel·la: societat urbana i intenció moral" a l'*Anuari Verdaguer*. Vic, Eumo Editorial http://www.raco.cat/index.php/AnuariVerdaguer/article/viewFile/262241/349627

CASACUBERTA, Margarida i SALA, Joan (2002), *Marian Vayreda i Vila (1853-1903). La recerca d'una veu pròpia*. Olot, Llibres de Batet

CASTELLANOS, Jordi (1979), pròleg a *L'hereu Noradell*. Barcelona, Edicions 62 i "la Caixa"

FRADERA, Josep M. (1985), "El vigatanisme en la transformació de les tradicions culturals i polítiques de la Catalunya muntanyesa (1865-1900)", estudi preliminar a RAMISA, Maties, *Els orígens del catalanisme conservador i* La Veu de Montserrat *(1878-1900)*. Vic, Eumo Editorial

ILLAS, Edgar (2004), "Marià Vayreda: el carlisme reciclado y el inconsciente catalán" a *Res publica* núm. 13-14, Pensamiento reaccionario español. Un simposio en Duke University. Madrid, Universidad Complutense de Madrid http://revistas.um.es/respublica/article/view/59611/57421

LLOBERA, Mercè i ANGLADA, Ramon (1988), *La punyalada*. Olot, Edicions Municipals

MC GOVERN, Timothy (2003), "Allò que s'amaga en el paisatge: una amenaça maligna en *La punyalada*" a la *Revista de Girona*. Girona, Diputació de Girona http://www.raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/96649/151863

PAGÈS JORDÀ, Vicenç (2012), "L'Empordà al segle XIX" a la *Revista de Girona*. Girona, Diputació de Girona http://www.revistadegirona.cat/recursos/2012/0272_082.pdf

PLA I ARXÉ, Ramon (2005), "Edició rigorosa de *La punyalada* de Marià Vayreda" a l'*Anuari Verdaguer*. Vic, Eumo Editorial http://www.raco.cat/index.php/AnuariVerdaguer/article/view/81550/106143

POUS I PAGÈS, Josep (1979), *La vida i la mort d'en Jordi Fraginals*. Barcelona, Edicions 62 i "la Caixa"

PUIGVERT, Antoni (1982), "Josep Pous i Pagès: de l'Empordà al parnàs del Modernisme" a la *Revista de Girona*. Girona, Diputació de Girona http://www.raco.cat/index.php/RevistaGirona/article/view/81670/106280

SUNYER, Magí (2011), "El mite de la Terra Alta" a *Caplletra*. València/Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat http://cefd.uv.es/index.php/caplletra/article/view/4722/4578

SUNYER, Magí (2013) "El mite de la Terra Alta en temps del primer Modernisme" a *La literatura catalana contemporània: intertextos, influències i relacions*. Barcelona, Societat Catalana de Llengua i Literatura (Institut d'Estudis Catalans) i Universitat Autònoma de Barcelona

TAYADELLA, Antònia i CASSANY, Enric (1986), "Els orígens de la novel·la" a *Història de la literatura catalana*, v. 7. Barcelona, Ariel

VAYREDA, Marian (1980), *La punyalada*. Barcelona, Edicions 62 i "la Caixa"

VILA, Pep (1997), *Visió de la cultura popular en l'obra de Carles Bosch de la Trinxeria (1831-1897)*. Figueres, Institut d'Estudis Empordanesos

YATES, Alan (1975), *Una generació sense novel·la? La novel·la catalana entre 1900 i 1925*. Barcelona, Edicions 62

7. Annexos

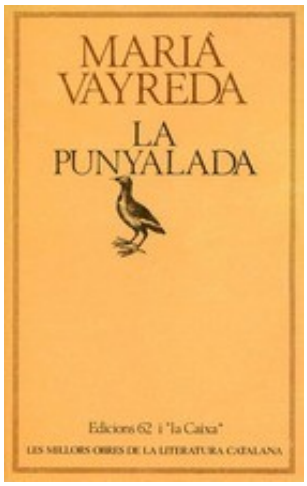
MARIÀ
VAYREDA
LA
PUNYALADA
Edicions 62 i "la Caixa"
LES MILLORS OBRES DE LA LITERATURA CATALANA

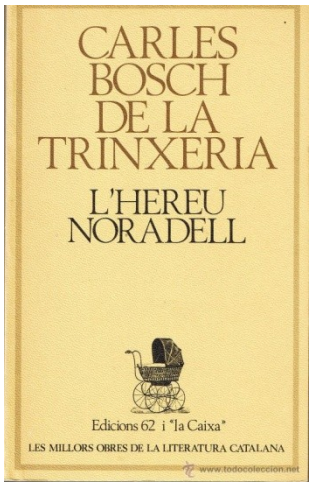
CARLES
BOSCH
DE LA
TRINXERIA
L'HEREU
NORADELL
Edicions 62 i "la Caixa"
LES MILLORS OBRES DE LA LITERATURA CATALANA
www.todocoleccion.net

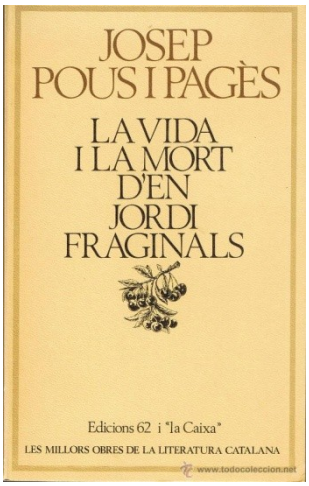
JOSEP
POUS I PAGÈS
LA VIDA
I LA MORT
D'EN
JORDI
FRAGINALS
Edicions 62 i "la Caixa"
LES MILLORS OBRES DE LA LITERATURA CATALANA
www.todocoleccion.net